

VIŠJA STROKOVNA ŠOLA ACADEMIA,
MARIBOR

DIPLOMSKO DELO

VPLIV SIVE EKONOMIJE NA GOSPODARSTVO IN PRIMERJAVA MED MAKEDONIJO IN SLOVENIJO

Kandidatka: Vesna Nastoski

Študentka izrednega študija

Številka indeksa: 11190122513

Program: Računovodja

Mentorica: dr. Vlasta Črčinovič Krofič

Maribor, januar 2012

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKE NALOGE

Študentka Vesna Nastoski izjavljam (v skladu z Zakonom o avtorskih in sorodnih pravicah – UL št. 16/2007), da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. Vlaste Črčinovič Krofič.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predložena diplomska naloga izključno rezultat mojega dela;
- sem poskrbela, da so dela in mnenja drugih avtorjev, ki jih uporabljam v predloženi nalogi, navedena oz. citirana skladno s pravili Višje strokovne šole Academia;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del oz. misli kot mojih lastnih – kaznivo po Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah (UL št. 16/2007 – v nadaljevanju ZAPS), prekršek pa se obravnava skladno s predpisanimi ukrepi VSŠ Academia;
- skladno z 32. členom ZAPS dovoljujem VSŠ Academia objavo diplomske naloge na spletnem portalu šole.

Maribor, januar 2012

Podpis:

ZAHVALA

Iskrena hvala mentorici dr. Vlasti Črčinovič Krofič za vso pomoč pri pisanju diplomske naloge.

Zahvaljujem se staršem, svoji družini in sodelavkam za podporo, razumevanje, spodbujanje in pomoč v času študija.

Hvala lektorici prof. Hajdeji Črnko za lektoriranje diplomskega dela.

POVZETEK

S fenomenom sive ekonomije se srečujemo v vseh gospodarstvih sveta. Ob njenem proučevanju smo se začeli zavedati, kakšne posledice in vpliv ima na gospodarsko rast in na okolje, v katerem živimo. Zaradi trenutne gospodarske krize se obseg sive ekonomije le še povečuje in le predstavljamo si lahko, kako pogubne bodo posledice za tako majhno gospodarstvo, kot je naše. Določene države si brez sive ekonomije ne znajo predstavljati svojega gospodarstva, saj je postala del sistema in ekonomske politike.

Slovenija se problema zaveda, zato je konec leta 2008 vzpostavila poseben projekt Siva ekonomija. Cilj projekta je spodbuditi davčne zavezance k legalizaciji in registraciji opravljanja dejavnosti, dvigu davčne kulture in ozaveščanju potrošnikov o negativnih posledicah sive ekonomije.

Ključne besede: obseg sive ekonomija, formalni sektor, neformalni sektor, pozitivni vplivi, negativni vplivi.

ABSTRACT

IMPACT ON BUSINESS INFORMAL ECONOMY AND THE COMPARISON OF MACEDONIA AND SLOVENIA

The phenomenon of the informal economy in the face of all the economies of the world. At its study we started to realize the implications and impact on economic growth and the environment in which we live. The current economic crisis is only the gray economy continues to grow and you can only imagine how devastating the consequences for such a small economy like ours. Certain countries, without the informal economy do not know how to represent their business and made it a part of the system and economic policy.

Slovenia is aware of the problem, so at the end of 2008 a special project of the informal economy. The project aims to encourage taxpayers to legalization and registration of the activity, raising the tax culture and consumer awareness about the negative consequences of the informal economy.

Keywords: the black economy, the formal sector, informal sector, the positive impacts, negative impacts.

KAZALO VSEBINE

1 UVOD	9
1.1 OPREDELITEV OBRAVNAVANE ZADEVE	9
1.2 NAMEN, CILJI IN OSNOVNE TRDITVE DIPLOMSKE NALOGE.....	10
1.3 PREDPOSTAVKE IN OMEJITVE.....	10
1.4 PREDVIDENE METODE RAZISKOVANJA	11
2 OPREDELITEV POJMA IN VSEBINA SIVE EKONOMIJE	12
2.1 OPREDELITEV POJMA SIVE EKONOMIJE	12
2.2 VSEBINA SIVE EKONOMIJE	15
2.2.1 <i>Proizvodnja proizvodov in storitev brez registracije in ustreznih dovoljenj</i>	<i>15</i>
2.2.2 <i>Neprijavljena proizvodnja proizvodov in storitev.....</i>	<i>16</i>
2.2.3 <i>Prijavljanje proizvodnje proizvodov in storitev v manjših vrednostih.....</i>	<i>16</i>
2.2.4 <i>Proizvodnja proizvodov in storitev z neprijavljenim delom.....</i>	<i>16</i>
2.2.5 <i>Druge dejavnosti, ki so del sive ekonomije</i>	<i>16</i>
3 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA RAZVOJ SIVE EKONOMIJE	17
3.1 DAVČNI SISTEM.....	17
3.2 TRG DELA.....	Napaka! Zaznamek ni definiran.
3.3 MORALNE VREDNOTE	19
3.4 INSTITUCIONALNI VZROKI	20
3.5 METODE MERJENJA SIVE EKONOMIJE	21
3.5.1 <i>Neposredna ali direktna metode</i>	<i>22</i>
3.5.2 <i>Posredna ali indirektna metoda</i>	<i>22</i>
3.5.2.1 <i>Nedenarne metode</i>	<i>23</i>
3.5.2.2 <i>Denarne metode.....</i>	<i>23</i>
4 VPLIV SIVE EKONOMIJE NA GOSPODARSTVO IN PRIMERJAVA MED SLOVENIJO IN MAKEDONIJO.....	Napaka! Zaznamek ni definiran.

4.1 VPLIVI SIVE EKONOMIJE NA RAVNI MIKROEKONOMIJE	Napaka! Zaznamek ni definiran.
4.1.1 Vplivi na podjetja neformalnega sektorja	25
4.1.1.1 Pozitivni vplivi na ravni mikroekonomije	25
4.1.1.2 Negativni vplivi na ravni mikroekonomije	26
4.1.2 Vpliv sive ekonomije na podjetja formalnega sektorja	28
4.1.2.1 Konkurenca med podjetjema formalne in neformalne ekonomije	28
4.1.2.2 Sodelovanje med podjetjema formalnega in neformalnega sektorja	30
4.2 PRIMERJAVA SIVE EKONOMIJE MED SLOVENIJO IN MAKEDONIJO	Napaka! Zaznamek ni definiran.
4.2.1 Primerjava obsega sive ekonomije	32
4.2.2 Primerjava vzrokov za pojav in razvoj sive ekonomije	38
4.2.3 Primerjava delitve sive ekonomije po dejavnosti	45
4.2.4 Primerjava oblike delovanja v sivi ekonomiji	47
5 ZAKLJUČNE MISLI	50
6 UPORABLJENA LITERATURA IN VIRI	Napaka! Zaznamek ni definiran.
6.1 LITERATURA	51
6.2 VIRI	52
6.3 INTERNETNI VIR	52

KAZALO SLIK

Slika 1: Primer strukture dejavnikov, ki vplivajo na razvoj sive ekonomije.....	17
Slika 2: Lafferjeva krivulja in povezava sive ekonomije s podkupovanjem.....	29
Slika 3: Primer sodelovanja med formalnim in neformalnim podjetjem	30
Slika 4: Grafični prikaz primerjave gibanja obsega sive ekonomije v % od BDP	33
Slika 5: Grafični prikaz primerjave gibanj realne stopnje rasti BDP v % med Slovenijo in Makedonijo v obdobju 1991-2009	35
Slika 6: Prikaz korelacije med obsegom sive ekonomije in stopnjo rasti BDP v Sloveniji	36
Slika 7: Prikaz korelacije med obsegom sive ekonomije in stopnjo rasti BDP v Makedoniji	37
Slika 8: Grafični prikaz gibanja brezposelnosti po letih med Slovenijo in Makedonijo	41
Slika 9: Prikaz razmerja med brezposelnostjo in sivo ekonomijo v Sloveniji	43
Slika 10: Prikaz razmerja med brezposelnostjo in sivo ekonomijo v Makedoniji	44
Slika 11: Primer oblike in organizacije dela neformalnih podjetij v gradbeništvu	48

KAZALO TABEL

Tabela 1: Metode merjenja pojava sive ekonomij	21
Tabela 2: Primerjava obsega sive ekonomije v % od BDP med Slovenijo in Makedonijo	32
Tabela 3: Primerjava gibanj realne stopnje rasti BDP med Slovenijo in Makedonijo	34
Tabela 4: Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije v Sloveniji.....	38
Tabela 5: Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije v Makedoniji.....	39
Tabela 6: Primerjava gibanj brezposelnosti v % po letih med Slovenijo in Makedonijo	40
Tabela 7: Primerjava razmerja med sivo ekonomijo in brezposelnostjo v Sloveniji in Makedoniji	42
Tabela 8: Struktura sive ekonomije v celotni sivi ekonomiji v Sloveniji za leto 2007	45
Tabela 9: Področja, v katerih je v glavnem prisotna siva ekonomija v Makedoniji.....	46
Tabela 10: Porazdelitev sive ekonomije po področjih v Makedoniji	46
Tabela 11: Oblike dela v sivi ekonomiji v Sloveniji	47

1 UVOD

1.1 *Opredelitev obravnavane zadeve*

Računovodje malih in srednjih podjetij se vsakodnevno ukvarjamo z različnimi nepravilnostmi, ki jih pravni subjekti hote ali nehote izvajajo. Zaradi nenehnega opozarjanja, da je potrebno izpolnjevati zakonska določila in obveznosti, se mi je porodila ideja, da se poglobim v gospodarski fenomen sive ekonomije.

V Sloveniji segajo prvi zasevki sive ekonomije že v obdobje pred drugo svetovno vojno. Na njeno povečanje pa je vplival proces tranzicije v obdobju devetdesetih let, ko je potekalo obdobje osamosvojitve.

Fenomen sive ekonomije je prisoten v vseh državah sveta in je odvisen od stopnje razvoja posamezne države. Zaradi sedanje gospodarske krize vedno več pravnih subjektov ne spoštuje zakonov in predpisov, utajujejo in ne plačujejo davkov ter prispevkov ipd.

Davčna uprava Republike Slovenije se že od leta 2009 ukvarja s sivo ekonomijo na ravni projekta »Siva ekonomija«, s pomočjo katerega želi okrepiti nadzor nad to dejavnostjo in jo omejiti. Nikoli se nisem poglobljala v učinke sive ekonomije, zato sem želela proučiti njen vpliv na ravni podjetja (mikroravni) in na ravni gospodarstva (makroravni).

Kot poznavalci gospodarskih razmer v Republiki Makedoniji in njeni vsakoletni obiskovalci, smo želeli proučiti in razložiti povzročitelje in vplive sive ekonomije v Sloveniji in Makedoniji. Pojav sive ekonomije močno vpliva na javne finance, trg delovne sile, višino dohodkov in na celotni gospodarski razvoj. Razraščajoča se siva ekonomija je posledica različnih dejavnikov: od gospodarske krize, ki povečuje brezposelnost, do neprilagodljivosti trga dela.

1.2 Namen, cilji in osnovne trditve diplomske naloge

Namen diplomske naloge je predstaviti fenomen sive ekonomije, dejavnike, ki vplivajo na njen razvoj, razložiti pomembnejše metode merjenja sive ekonomije, opredeliti pozitivne in negativne učinke na mikroekonomski in makroekonomski ravni ter s pomočjo statističnih podatkov in primerjalne analize najnovjših raziskav določiti podobnosti in razlike sive ekonomije med Makedonijo in Slovenijo.

Cilji diplomske naloge so :

- predstaviti in opredeliti vpliv sive ekonomije na ravni mikroekonomije,
- predstaviti in opredeliti medsebojne odnose med formalnim in neformalnim sektorjem,
- predstaviti sodelovanje med podjetjema formalnega in neformalnega sektorja,
- primerjati in analizirati statistične podatke in podatke iz raziskav sive ekonomije med Makedonijo in Slovenijo.

Glavni cilj diplomske naloge je jasno opredeliti pozitivne in negativne vplive sive ekonomije in primerjati njene vzroke in učinke med Makedonijo in Slovenijo.

Osnovna trditev diplomske naloge je, da je fenomen sive ekonomije zelo razširjen pojav, ki močno vpliva na gospodarstvo in družbeno življenje.

1.3 Predpostavke in omejitve

Obseg raziskovanja je omejen na območji Republike Makedonije in Republike Slovenije. Zaradi poznavanja gospodarskih razmer v Makedoniji smo imeli možnost izvesti intervju z akterjem v sivi ekonomiji, kar je olajšalo razumeti delovanje neformalnih in formalnih podjetij. Iz zgoraj navedenega smo lažje prišli do spoznanj o pozitivnih in negativnih vplivih sive ekonomije na mikroekonomski ravni. S primerjavo statističnih podatkov in ekonomskih analiz, ki so bile opravljene na ozemlju Makedonije in Slovenije, smo prišli tudi do spoznanj o razlikah in podobnostih sive ekonomije v teh dveh gospodarstvih.

1.4 Predvidene metode raziskovanja

Za raziskovanje smo uporabili namizno raziskovanje, deskriptivni pristop in metodo spraševanja. V prvem delu raziskovanja smo uporabili deskriptivni pristop, s pomočjo katerega smo poskušali čim bolj natančno opredeliti in opisati pojem in vsebino sive ekonomije ter dejavnike in metode merjenja sive ekonomije. V drugem delu smo uporabili primerjalno analizo že obstoječih raziskav v obeh državah. V pomoč nam je bila domača in tuja strokovna literatura, javno objavljeni statistični podatki in razni elektronski mediji. Kot metodo spraševanje smo uporabili nestrukturiran način spraševanja, kjer je razgovor potekal kot globinski intervju med nam dobro poznanimi akterji sive ekonomije v Republiki Makedoniji.

2 OPREDELITEV POJMA IN VSEBINA SIVE EKONOMIJE

2.1 *Opredelitev pojma sive ekonomije*

Med teoretiki in raziskovalci ne obstaja enotnost v definiranju pojava sive ekonomije. Za isti pojav se uporabljajo različni izrazi, kot so: neformalna ekonomija, neregistrirana, neregularna, prikrita, podzemna ekonomija in ekonomija v senci. Razlike v izrazoslovju se pojavljajo zaradi kompleksnosti sive ekonomije, saj se le-ta izraža v raznovrstnih dejavnosti, ki se pojavljajo v različnih oblikah in intenzivnostih. Jezikovne razlike in različni odnosi, ki se kažejo v toleriranju nekaterih držav do določenih dejavnosti sive ekonomije, prispevajo k neenotnosti v definiranju pojava. Istočasno globalizacija gospodarstva v svetovnih razmerah predstavlja nujnost in prioriteto mednarodnega sodelovanja pri vzpostavitvi določenih osnovnih primerjav in predstavitev dejanskega stanja gospodarstva.

Osnovni primerjalni agregat v mednarodnem gospodarskem sodelovanju predstavlja BDP (bruto domač proizvod). Brez realnega BDP ni mogoče (tudi na ravni države) slediti dejanskemu stanju gospodarstva ter oblikovati in voditi nacionalno razvojno ekonomsko politiko. Že na tem mestu se kot problem pojavlja siva ekonomija in odnos le-te do BDP ter potreba po njenem usklajenem proučevanju. Tudi mednarodne organizacije, kot so: Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj (OECD), Mednarodna organizacija za delo (ILO), Združeni narodi (ZN), Evropska unija (EU) in Statistični urad EU (Eurostat), so spoznale pomen sive ekonomije in prevzele iniciativo za usklajeno proučevanje tega pojava. Rezultat te pobude in zavzetosti se je pokazal v napredku v definiranju sive ekonomije in sprejemu sistema nacionalnih računov (SNA).

Ob prebiranju obsežne literature o sivi ekonomiji smo naleteli na vrsto definicij in opredelitev le-te. Podali bom le nekaj pomembnejših opredelitev pojava.

Sivo ekonomijo obravnavamo v ožjem in širšem smislu. V ožjem smislu je siva ekonomija splet neregistriranih pridobitnih dejavnosti, ki niso vključene v uradne podatke BDP. V širšem smislu poleg prej navedenih neregistriranih pridobitnih dejavnosti spadajo sem še tisti dejavniki, ki po metodologiji SNA ne prispevajo k oblikovanju BDP (neregistrirane

dejavnosti za lastne potrebe gospodinjstva) in prispevajo k boljšem materialnem položaju in blaginji (Kukar, 1995, 4).

Opredeljujemo jo kot neformalno ekonomijo oziroma kot produkcijo dobrin, ki je sama po sebi legalna, vendar se želi prikriti zaradi izogibanju davkom in drugim dajatvam. Sem spada proizvodnja nelegalnih proizvodov in storitev in zamolčan dohodek (Krulc, 2008, 2).

Sivo ekonomijo definirajo tudi kot ekonomijo v senci. Gre za privatne ekonomske aktivnosti (pridobitne dejavnosti), ki imajo za cilj doseči neko vrednost in se nahajajo v senci državno regulirane in statistično spremljane uradne ekonomije.

Za dejavnosti sive ekonomije v razvitih tržnih gospodarstvih se šteje (Glas, 1991, 3):

- da so dejavnosti neregularne, saj so prikrite in se izogibajo številnim predpisom in zakonom;
- da so neobdavčene oziroma, da udeleženci ne plačujejo davkov in prispevkov za socialno zavarovanje ali prijavljajo nižje zneske in plačujejo manjše davke, kar pomeni, da goljufajo državo;
- da jih uradna statistika ne registrira, kar pomeni, da je BDP podcenjen; podatki o gospodarskih dejavnosti so pristranski, iz česar sledi, da so ukrepi ekonomske politike neprimerni.

Ena od delitev nacionalne ekonomije je tudi delitev na uradno in neuradno ekonomijo (Schneider & Enste, 2002, 7). Uradni del vključuje javni in zasebni sektor, pri katerih se proizvodnja in prodaja na trgu urejata z zakoni in sta obdavčeni. Neuradna oziroma neformalna (skrita) ekonomija se deli na sektor gospodinjstva (neplačana sosedska pomoč) in kriminalni sektor.

V okviru SNA je bila leta 1993 organizirana posebna obravnava neformalnega sektorja. Obravnava je temeljila na zaključkih in definiciji 15. Mednarodne konference o statistiki dela (ICLS).

Po tej definiciji je neformalni sektor opredeljen s sledečimi lastnostmi:

- zasebna, nepovezana podjetja, katerih lastniki so posamezniki oziroma gospodinjstva, niso opredeljena kot pravne enote;
- vsi ali večina proizvodov in storitev je namenjena prodaji ali menjavi;
- podjetja v neformalnem sektorju niso registrirana;
- podjetja v neformalnem sektorju so vključena v nekmetske dejavnosti;
- velikost podjetja glede na število zaposlenih je pod neko določeno mejo.

Koncept je bil predstavljen v priročniku za merjenje neopazne ekonomije pri OECD. Cilj priročnika je zmanjšati pojav neopaznih in nemerjenih dejavnosti, oziroma zagotoviti ustrezno merjenje in vključitev le-teh v BDP in s tem dejansko povečati izčrpnost nacionalnih računov.

Dejavnosti *neopazne ekonomije* so oblikovane v problemska področja in to:

- nelegalna proizvodnja,
- podzemna proizvodnja,
- proizvodnja neformalnega sektorja,
- proizvodnja gospodinjstev za lastno končno potrošnjo in
- proizvodnja, ki ni zajeta zaradi napak v programskih zbiranjih podatkov.

Nelegalna proizvodnja vključuje dejavnosti, ki so z zakonom prepovedane in jih izvajajo nepooblašчени izvajalci.

Podzemna proizvodnja obsega tiste dejavnosti, ki so produktivne in legalne, vendar so namenoma prikrite oblastem zaradi izogibanju plačila davkov, prispevkov za socialno varstvo, izpolnjevanju določenih standardov (standardi zdravja, varstva pri delu, minimalne plače) in administrativnih postopkov (izpolnjevanje statističnih vprašalnikov ipd).

Proizvodnja gospodinjstev za lastno porabo, kot je vzreja živine in gojenje pridelkov, konstrukcija lastne hiše, ne sodi v neformalni sektor, saj je tovrstna proizvodnja v mnogih primerih zelo majhnega obsega.

Problemsko področje predstavlja proizvodnja, ki ni zajeta zaradi napak v načinu zbiranja podatkov in je vključena v nacionalnih računih. Govorimo o statističnih napakah in ne zajemanju tovrstne proizvodnje v izračunih.

Iz navedenega lahko povzamemo, da siva ekonomije obsega produktivne dejavnosti, katerih proizvodi (blago in storitve) so sami po sebi legalni, vendar namenoma prikriti oblastem s ciljem izogibanju plačila davkov in prispevkov, delovni zakonodaji in nespoštovanju predpisov. Dejansko gre v veliki meri za neprijavljeno delo (delo na črno) in proizvodnjo. S takšno opredelitvijo ima siva ekonomija svoje sopomenke v podzemni ekonomiji, neprijavljenem delu oziroma v zaposlovanjem »na črno«. Obenem pa so iz sive ekonomije izključeni nelegalni proizvodi, oziroma kriminalna proizvodnja, sosedska pomoč, proizvodnja gospodinjstev za lastno potrošnjo ipd.

2.2 Vsebina sive ekonomije

Čeprav smo z definiranjem pojava sive ekonomije v določeni meri že opredelili tudi njeno vsebino, menimo, da jo je potrebno opredeliti na bolj konkreten način z vidika njenih pojavnih oblik. Vsebina sive ekonomije in njene pojavnosti so odvisne od gospodarske strukture in razvitosti ter od značilnosti družbeno ekonomskega sistema in tradicionalnih značilnosti določene države. Z vidika različnih pojavnih oblik dejavnosti siva ekonomija vsebuje naslednje dejavnosti:

2.2.1 Proizvodnja proizvodov in storitev brez registracije in ustreznih dovoljenj

Proizvodne enote, ki proizvajajo proizvode ali storitve, niso pravni subjekti in nimajo ustreznih dovoljenj za obratovanje. Po drugi strani gre lahko tudi za pravne subjekte, ki proizvajajo proizvode in storitve, vendar zanje niso ustrezno registrirani. V prvem in drugem primeru so cilji isti: izogibanje davkom in prispevkom. Takšne pojavnosti sive ekonomije so prisotne v gradbeništvu, kmetijstvu, turističnih storitvah, avtomehaničnih delavnicah ipd.

2.2.2 Neprijavljena proizvodnja proizvodov in storitev

V tej pojavnosti obliki gre za registrirana podjetja ali posameznike kot pravne osebe, ki izvajajo dovoljeno proizvodno dejavnost, vendar prikrivajo proizvode in storitve državnim institucijam s ciljem izogibanja plačevanju davkov in prispevkov. Takšne pojavnosti oblike so prisotne v turističnih dejavnostih, obrtniških delavnicah, servisih, v trgovini z nepremičninami in dajanju objektov v najem.

2.2.3 Prijavljanje proizvodnje proizvodov in storitev v manjših vrednostih

Govorimo o najpogostejši obliki izvajanja sive ekonomije. V tej pojavnosti obliki gre za prikazovanje nižjih zneskov prihodkov ali po drugi strani višjih stroškov od realnih s ciljem, da se plačujejo nižji davki in prispevki. Pogosto uporabljeni postopki so: prijavljanje nižjih plač od realno izplačanih (del se izplačuje z gotovino), ne registriranje celotne prodaje in finančnih transakcij v računovodskih knjigah, prikazovanje večjih stroškov od realnih v smislu fiktivnih službenih potovanj, plačevanju uslug v restavracijah, plačevanju stroškov, ki se nanašajo na družinske člane ipd.

2.2.4 Proizvodnja proizvodov in storitev z neprijavljenim delom

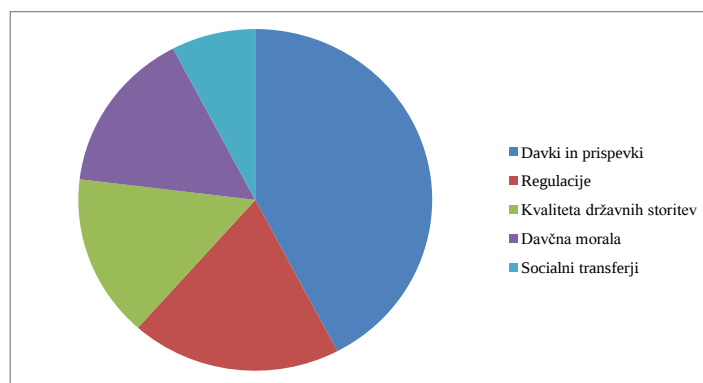
V tem primeru delavci nimajo ustreznih pogodb za delo, delavci niso prijavljeni, nimajo zdravniških dovoljenj, delavci nimajo pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ker jim delodajalci ne plačujejo davkov in prispevkov. Tudi ta pojavnosti oblika sive ekonomije je zelo razširjena in prisotna v gradbeništvu, kmetijstvu, dajanju inštrukcij, popravilu motornih vozil, vzdrževanju stanovanj ipd.

2.2.5 Druge dejavnosti, ki so del sive ekonomije

Mednje spadajo pridobitne dejavnosti, ki vplivajo na obseg sive ekonomije in so: gotovinska izplačila posameznikom za opravljeno delo v kmetijstvu, gradbeništvu, vzdrževanju nepremičnin, oskrbi otrok in ostarelih, pomoč družinam ipd., napitnine, ki odražajo (neprijavljeno) plačilo za opravljeno storitev, in prodaja uvoženega blaga, za katero ni bila plačana carina (ulična prodaja, promocijska prodaja ipd.).

3 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA RAZVOJ SIVE EKONOMIJE

Razraščajoča siva ekonomija je posledica različnih vzrokov oziroma dejavnikov. O njihovi pomembnosti pa v dosedanjih teoretičnih in empiričnih raziskavah ne obstaja enotno stališče. Prisotnost dejavnikov in njihov vpliv se razlikujeta od stopnje razvitosti gospodarstva posameznih držav. Med pomembnimi dejavniki so: davčna obremenitev, trg dela, davčna morala in institucionalna zakonodaja. Tudi v Sloveniji so prisotni vsi ti dejavniki, ki vplivajo na nastanek in razvoj sive ekonomije.

Slika 1: Primer strukture dejavnikov, ki vplivajo na razvoj sive ekonomije

Vir: Enste & Hardge, 2007, 8

3.1 *Davčni sistem*

Kadar govorimo o davčni politiki neke države, mislimo na skupek ukrepov, preko katerih država ustvarja skupne prihodke družbenega proračuna in s tem vpliva na gospodarstvo in družbeno življenje. Še danes je osnovna dilema, če je smiselno voditi aktivno davčno politiko ali pa prepustiti gospodarstvo tržnim razmeram.

Govorimo o inštrumentih, s katerimi vlada vpliva na zadovoljevanje skupnih potreb, obseg potrošnje, spodbuja investicije v gospodarstvu ipd. Glavni razlog prikritega dela oziroma sive ekonomije pa so nepravilnosti pri delovanju države (Schneider in Enste, 2002, 102). Pod

nepravilnostmi razumemo nepravilne intervencije države (netransparentnost, uvedba birokratskih postopkov in visoki stroški), ki rušijo ravnotežje.

Davki so opredeljeni kot denarna dajatev tako fizičnih kot pravnih oseb (Čokelc, 1998, 271–272). Večina razume davke kot vsiljeno obliko dajatev in ne kot obliko prispevka državi. Pri vseh davčnih zavezancih je prisoten odpor do plačevanja davkov, saj predstavljajo breme brez neposredne koristi. Ni države, ki bi davčne zavezance bremenila samo z enim davkom.

Osnovni razlogi za nastanek sive ekonomije, ki izhajajo iz naslova davkov, so: visoke davčne stopnje, visoke stopnje obdavčitve najvišjih dohodkov (marginalne davčne stopnje), dvom v pravičnost davčnega sistema (vse več davčnih zavezancev meni, da davki niso pravično porazdeljeni), nizka verjetnost odkritja davčne utaje in razmeroma nizke kazni, ki kažejo, da se utaja davkov splača (Glas, 1991, 6).

Ameriški ekonomist Arthur Laffer je s svojo krivuljo prikazal, da se z zvišanjem davčne stopnje zvišuje obseg sive ekonomije in da se davčni prihodki države znižujejo ob previsoki davčni stopnji.

Še posebej je nevaren tako imenovan »začaran krog«, med davčno obremenitvijo in sivo ekonomijo, saj visoki davki silijo podjetja in ljudi v sivo ekonomijo. Iz tega sledi, da država ne pobere dovolj davkov, kar posledično pomeni, da je primorana za financiranje svojih izdatkov le-te še zvišati (Schneider in Enste, 2006, 7).

3.2 Trg dela

Hitra gospodarska rast, napredek tehnologije in informacijske družbe, globalizacija in spreminjane družb so dejavniki, ki so skozi čas vplivali na trg dela. Sistem trga dela od zaposlenih pričakuje visoko izobrazbo in prilagodljivost trgu.

Nepravilnosti, ki se dogajajo na trgu dela, so hkrati vzroki za sivo ekonomijo. Nepravilnosti se kažejo v: velikem številu brezposelnih oseb, velikem številu mladih upokojencev, previsokih cenah delovne sile v legalnih oblikah zaposlitve, neustrezni delovni zakonodaji,

pomanjkanju delovnih mest, nefleksibilnosti trga dela, veliki ponudbi poceni delovne sile in skrajševanju delovnega časa in njegovi razporeditvi (Omerzu, 1998, 63).

Glavni produkt delovanja trga dela je brezposelnost. V času krize formalna ekonomija ni sposobna obvladati pretoka delovne sile. Prebivalstvo išče zaposlitev v sivi ekonomiji, ker ne najde legalne zaposlitve ali ker ga legalna zaposlitev omejuje (Slapar, 2004, 49). Na visok delež dela v sivi ekonomiji ne vpliva samo visoka stopnja brezposelnosti, ampak tudi hitro upokojevanje. Ljudje lahko tudi s svojo brezposelnostjo prikrivajo svojo pridobitno dejavnost, saj jih je strah, da bodo izgubili socialno varnost, kot je nadomestilo za čas brezposelnosti, otroški dodatek, socialno pomoč in druge socialne transferje. Upravičenost do takšnih socialnih transferjev je vezana na redne dohodke in jim pomeni ob delu na sivem trgu izboljšanje življenjskega standarda.

Vzroke za zaposlovanje na sivem trgu najdemo tudi na strani delodajalcev, saj visoki stroški dela (sem štejemo prispevke za socialno zavarovanje, regres za letni dopust, plačilo nadomestil za čas bolezni) predstavljajo veliko finančno breme. Nizka cena dela v sivi ekonomiji znižuje splošno raven cen, kar posledično vpliva na konkurenčnost podjetja.

Krajšanje delovnega časa je ena od regulacij države v zniževanju stopnje brezposelnosti (Schneider in Enste, 2000, 82, 87). S krajšanjem delovnega časa se je na eni strani ustvaril prostor za dodatne aktivnosti (počitek, rekreacija, hobi) na drugi strani pa tudi za delo na sivem trgu. Krajši delovni čas je primeren samo za tiste, ki zaradi zdravstvenih razlogov niso popolnoma delovno sposobni.

Za posameznike pa je delo na sivem trgu lahko tudi izziv v smislu uporabljanja svojih intelektualnih sposobnosti, kar pomeni možnost prenašanja znanj in veščin na druge udeležence v sistemu.

3.3 Moralne vrednote

Moralo lahko opredelimo kot določeno vsoto pravil in norm človekovega ravnanja. Kadar govorimo o moralnih vrednotah kot dejavniku sive ekonomije, mislimo na davčno moralo, ki

je opredeljena kot odnos med davkoplačevalcem in državo. Ekonomski teoretiki ločijo dobro in slabo davčno moralo. Dobro davčno moralo imajo davkoplačevalci, ki obsojajo vsako davčno utajo ne glede na njeno uspešnost, medtem ko je slaba davčna morala njeno nasprotje. Za državo kot institucijo je zelo pomembno, kako davkoplačevalci sprejemajo sprejete zakone. Bolj ko davkoplačevalci zaupajo vladi, sodiščem, pravnemu sistemu in davčni upravi, bolj bodo pripravljeni izpolnjevati svoje davčne obveznosti.

Če državni aparat ne ravna s pridobljenimi sredstvi smotrno in kljub temu povečuje davčne obremenitve, pade davčna morala, sproži se val davčnih utaj in nespoštovanje predpisov ter zakonov. Slaba morala se odraža v neplačevanju davčnih obveznosti.

Povečanje davčnega nadzora in sankcioniranje ne spodbuja davkoplačevalce k plačevanju davčnih obveznosti, čeprav le-ti dobijo občutek, da je davčna utaja kazniva in družbeno nesprejemljiva. Dolžnost plačevanja davkov se poveča takrat, ko se davki znižujejo (Krulc, 2008, 45).

3.4 *Institucionalni vzroki*

Institucionalni vzroki sive ekonomije se kažejo kot odnosi med državo in javnostjo. Država vpliva na razvoj institucij v smislu ustreznega delovnega časa državnih uradov, strokovnosti storitev in s samo izvedbo storitve. Vlogo države omenja tudi T. Krulc, ki je povzela po Weiss (2008, 47), da je vzroke za razvoj sive ekonomije treba iskati v treh poglavitnih segmentih, in sicer v družbeni mreži, razpršeni ekonomiji in razčlenjenosti trga dela.

Eden od institucionalnih vzrokov je stopnja davkov in sistem socialnega zavarovanja. Visoke davčne stopnje ne pripomorejo k zaupanju v državne institucije, temveč zmanjšujejo uspešnost davčnega sistema in vzpodbujajo davčne zavezance k iskanju novih načinov utajevanj davkov.

Drugi institucionalni vzrok za nastanek sive ekonomije je tudi transparentnost zakonov. V primeru, ko so zakoni nejasni in iz njih niso razvidni nameni, takšni zakoni ljudem

predstavljajo breme. Takšne zakone spremlja povečana birokracija in podkupljivost, kar vodi v zvišanje stroškov in odvraca subjekte k plačevanju svojih obveznosti (Cigoj, 2008, 25).

3.5 Metode merjenja sive ekonomije

Udeleženci v sivi ekonomiji skušajo svojo dejavnost prikriti, zaradi česar je merjenje sive ekonomije zelo težavno. Večina podatkov je težko dostopnih, nedosegljivih in pomanjkljivih. Kljub težki merljivosti sive ekonomije so strokovnjaki razvili različne metode, s katerimi se lahko sivo ekonomijo izmeri. Metode se med seboj razlikujejo, kar predstavlja dodatno težavo, saj se poraja vprašanje, katera metoda (ocena) je pravilna. Med branjem in analiziranjem metod smo prišli do spoznanj, da je najprimernejša tista metoda, ki ustreza danim okoliščinam v državi.

Na splošno se metode merjenja sive ekonomije delijo, kot je razvidno iz spodnje tabele.

<i>Metoda</i>	<i>Pristop</i>
Direktna metoda	(1) Anketa
	(2) Vprašalnik o izogibanju davkom
Indirektna metoda	(3) Razlika med nacionalnim računom razdelitve
<i>Pristop nacionalnih računov</i>	(distribucije) in aplikacijo (makroekonomski pristop)
	(4) Razlike med prihodki in odhodki gospodinjstev
	(mikroekonomski pristop)
	(5) Razlika med uradno in dejansko stopnjo prihodka
<i>Monetarni pristop</i>	(6) Hitrost obračanja denarja
	(7) Hitrost obračanja velikih bankovcev
	(8) Transakcijska metoda
	(9) Povpraševanje po denarju
<i>Metoda fizičnega inputa</i>	(10) Poraba elektrike
Vzročne metode	(11) Soft modeling- mehko modeliranje
	(12) Modelski pristop: LISREL ali DYMIMIC

Tabela 1: Metode merjenja pojava sive ekonomij

Vir: Schneider, .& Enste, 2000, 2002, 27

3.5.1 Neposredna ali direktna metode

Neposredne oziroma direktne metode ocenjevanja sive ekonomije so namenjene neposrednemu opazovanju, merjenju in ocenjevanju obsega sive ekonomije v gospodarstvu. Gre za mikroekonomski pristop, ki uporablja dobro narejene vzorčne ankete, intervjuje, davčno kontrolo in druge metode ugotavljanja sive ekonomije s privolitvijo udeležencev (Schneider & Enste, 2002, 15). Metoda temelji na prostovoljnih odgovorih udeležencev v anketi ali intervjuju. Ankete oziroma vprašalniki morajo biti anonimni in neposredni. Namenjeni niso le prebivalstvu ampak tudi udeležencem v posameznih sektorjih družbe. Sestavljeni so lahko tako, da anketirani ne prepozna namena spraševanja ali pa da vprašalniki temeljijo na konkretnih vprašanjih.

Rezultat te metode je odvisen od odzivnosti udeležencev, saj so odgovori dani izključno na prostovoljni osnovi. Potrebno je imeti v mislih, da lahko »napačno« oblikovani vprašalniki pomembno vplivajo na pridobljene podatke in posledično na oceno sive ekonomije (Schneider in Enste, 2002, 16).

Ena od neposrednih metod je tudi davčna kontrola oziroma pridobivanje podatkov s pomočjo davčnega nadzora. Le-ta opravi analizo zbranih podatkov in jih med seboj primerja s pridobljenimi podatki (prijavljene prihodke preveri z dejanskimi prihodki).

Strokovnjaki, ki proučujejo pojav sive ekonomije, uvrščajo neposredno metodo med najustreznejšo.

3.5.2 Posredna ali indirektna metoda

S pomočjo posredne metode se obseg sive ekonomije določa preko sledi, ki jih ta pušča v gospodarstvu. Gre za makroekonomski pristop, saj se za merjenje sive ekonomije uporabljajo različni ekonomski kazalniki. Metoda temelji na ekonomskih in drugih indikatorjih in jo imenujejo tudi indirekten oziroma »indikacijski«, pristop (Schneider in Enste, 2002, 16). Posredno metodo je mogoče razdeliti v podskupine, kot so: nemonetarna metoda, denarna metoda, metoda gibanja transakcij, metoda porabe električne energije,...

3.5.2.1 Nedenarne metode

Razlike med nacionalnimi prihodki in odhodki

Tovrstnemu pristopu pravimo tudi pristop nacionalnega računovodstva. Metoda temelji na predpostavki, da se pridobljen dohodek prikaže tudi na odhodkovni strani nacionalnih gospodarskih računov. Na narodni ravni bi morala biti višina prihodkov v BDP enaka višini porabe. Morebitna razhajanja ali razlike, ki se pojmujejo kot neskladje ostankov, vodijo v sivo ekonomijo oziroma prikrito delovanje in trgovanje.

Razlike med prihodki in odhodki gospodinjev

Metodološki pristop te metode temelji na potrošnji gospodinjev, ki ocenjuje sivo ekonomijo z uporabo podatkov iz Ankete o porabi v gospodinjstvih (APG), kjer so zajeti izdatki za hrano, oblačila in obutev, storitve ipd. Izpolnjeni morata biti dve predpostavki, in sicer: poročanje o dohodkih je pravilno (da se ne prijavlja premalo dohodka) in natančno (da se izdatki hrane ne prikrijejo).

Odstopanja med dejansko in registrirano delovno silo

Podatke o registrirani delovni sili, opravljenih urah dela in plačah dobimo na zavodu za zaposlovanje in na statističnem uradu, medtem ko podatke o dejansko opravljenem delu pridobimo z uporabo posebnih anket, kot je Anketa o delovni sili (ADS). Metoda temelji na ugotavljanju razlike med dejansko in registrirano delovno silo.

3.5.2.2 Denarne metode

Denarne metode temeljijo na predpostavki, da se večji del sive ekonomije odvija v gotovini, saj le-ta pušča malo sledi (ni posrednikov, kot so banke, ki opravljene transakcije beležijo).

Prvi pokazatelj prisotnosti sive ekonomije se kaže v povečanem povpraševanju po gotovini, (Schneider in Enste, 2002, 17). Predstavniki ekonomskih teorij zagovarjajo tri različne tehnike merjenja sive ekonomije v okviru denarne metode, in sicer: transakcijska metoda,

metoda povpraševanja po gotovini, metoda (princip) bankovcev visoke vrednosti in metoda razmerja gotovina/depozit.

Vsaka od metod ima svoje prednosti in slabosti. V istem nacionalnem gospodarstvu lahko z uporabo različnih metod pridemo do različnih ocen stopnje sive ekonomije. Po našem mnenju to predstavlja poglobitni problem pri merjenju sive ekonomije.

V svojem raziskovalnem delu smo uporabili neposredno metodo v obliki intervjuja, analizo raziskav sive ekonomije, ki jo je izvršil za Slovenijo dr. Bojan Nastav in za Makedonijo dr. Tome Nenovski, ter podatke statističnih uradov obeh držav.

4 VPLIV SIVE EKONOMIJE NA GOSPODARSTVO IN PRIMERJAVA MED SLOVENIJO IN MAKEDONIJO

Siva ekonomija kot del celotne ekonomske aktivnosti prispeva k družbenem proizvodu določene države. Je bolj odprta ekonomija v nasprotju s formalno ekonomijo in brez večjih ovir omogoča vstop podjetništvu. Vstop v neformalno ekonomijo je zelo enostaven, ne zahteva večjega kapitala in stroškov in je brez administrativnih postopkov. Od bodočega podjetnika zahteva določeno praktično znanje in pripravljenost za delo. Kot del celotne ekonomske aktivnosti vpliva na gospodarstvo in družbo. V obravnavani literaturi avtorjev B. Nastava, T. Nenovskega, R. Tomaša in N. Jesenko smo zasledili delitev vplivov sive ekonomije na pozitivne in negativne. Menili smo, da je potrebno vplive analizirati in diferencirati s stališča učinkov na mikroekonomijo.

4.1 Vplivi sive ekonomije na ravni mikroekonomije

4.1.1 Vplivi na podjetja neformalnega sektorja

Podjetja neformalnega sektorja se pojmujejo kot ekonomski subjekti, ki izvajajo določeno ekonomsko pridobitno dejavnost, oziroma proizvajajo proizvode ali storitve, ki so legalni, vendar je proizvodnja prikrita organom oblasti zaradi izogibanju plačila davkov in prispevkov ter administrativnih pravil. Kot ekonomski subjekti so nosilci sive ekonomije. Predvsem so to majhna podjetja ali posamezniki, ki nimajo registrirane svoje dejavnosti in ustreznega dovoljenja za proizvodnjo.

Siva ekonomija vpliva ter ustvarja določene učinke na podjetja neformalnega sektorja, ki so lahko pozitivni ali negativni.

4.1.1.1 Pozitivni vplivi na ravni mikroekonomije

Vpliv sive ekonomije na podjetnike je pozitiven. Ustvarja okolje in splošne pogoje za ekonomsko pridobitno dejavnost tistim, ki se odločijo za delovanje v gospodarstvu. Na začetku svojega delovanja veliko podjetnikov nima dovolj kapitala in ne želijo tvegati, zato se odločajo za prikrito delovanje oziroma za delovanje v sivi ekonomiji. Ko se podjetje razvije,

se odločajo za vstop v uradno ekonomijo. Siva ekonomija torej spodbuja razvoj malega podjetništva in drznih podjetniških idej. Podjetniki zaradi svoje tveganosti začnejo dozorevati prav v okviru le-te.

Podjetja neformalnega sektorja v okolju in pod vplivom sive ekonomije kažejo večjo fleksibilnost in dinamičnost v svoji dejavnosti, v primerjavi s podjetji uradnega sektorja.

Fleksibilnost se kaže tam, kjer država ne kontrolira in ne obremenjuje podjetja z davki in prispevki, pravili in predpisi. Zaradi tega podjetja zelo hitro odgovarjajo na povpraševanje ter fleksibilno ponujajo proizvode in storitve v določenem času in prostoru. Izraža se v proizvodnji malih serij proizvodov ali storitev, v hitrem odzivu na povpraševanje in v hitrem prilagajanju trgu.

Prav tako je lahko pozitiven vpliv z vidika delovanja na posameznika (delavca). Če oseba v uradni ekonomiji ne najde zaposlitve, se lahko samozaposli ali dela v sivi ekonomiji. S tem sebi in družini omogoča boljši življenjski standard. Predvsem je ta vpliv pomemben za nekvalificirano in neizobraženo delovno silo, ki s težavo pride do zaposlitve v uradnem sektorju.

Siva ekonomija ima pozitiven vpliv tudi na potrošnike. Potrošniki lahko določene proizvode ali storitve zadovoljujejo hitreje in po nižjih cenah. Posebej je to razvidno v nerazvitih in tranzicijskih državah, ko uradna ekonomija ne zagotavlja zadostne ponudbe.

Proizvodnja v sivi ekonomiji podjetjem omogoča večjo konkurenčnost v primerjavi s podjetjem v uradni ekonomiji, saj proizvodnja, ki zaposluje in dela na črno, zaradi izogibanja plačilu davkov in prispevkov ne vsebuje tega pomembnega dela stroškov. Iz tega sledi, da na tržišču ponudijo blago in storitve po nižjih cenah.

4.1.1.2 Negativni vplivi na ravni mikroekonomije

Podjetja neformalnega sektorja, ki delujejo prikrito, ne morejo optimalno izkoristiti vseh institucij, bank, sodišč in drugih ugodnosti, ki jih nudi država, saj imajo premalo vlaganj (Nastav, 2009, 36). Ker niso registrirane, imajo zelo otežen dostop do kapitalskih trgov, ne morejo uporabiti javne dobrine, kot je socialno skrbstvo, programe izobraževanja, državne

subvencije, davčne olajšave ipd. Zaradi omejenega dostopa do kapitala dobijo kratkoročnejše in drage kredite, s katerimi ne morejo uresničiti investicij in inovacij v tolikšni meri, kot bi si želeli, iz česar sledi, da premalo vlagajo.

Podjetja, ki delujejo prikrito, imajo iz naslova izogibanja, odkritja in kaznovanja dodatne stroške (povzeto po Nastav, 2009, 36). Med pomembnejše stroške spadajo: sredstva za namene podkupovanja državnih uradnikov (znašajo po določenih ocenah približno 15 % prihodkov), stroški v obliki glob in visoke obresti prejetih kreditov.

Kljub pozitivnim vplivom na gospodarski razvoj neformalna podjetja s svojimi aktivnostmi spodbujajo nelojalno konkurenco formalnim podjetjem.

Neformalna podjetja zaradi nenehne možnost po razkritju delovanja ne dosegajo dobrih ekonomskih rezultatov in ne dosegajo optimalnega razmerja med delom in kapitalom. Iz tega sledi, da ne morejo izkoristiti vseh možnih potencialov podjetja (kadrovski, tehnološki in organizacijski potencial), zaradi česar pogosto ostanejo na nižji kapitalsko tehnološki ravni.

Obstaja določena neenotnost glede učinkovitosti in produktivnosti neformalnih podjetij v primerjavi s formalnimi podjetji. Izhajajoč iz tega, da formalna podjetja delujejo prikrito in težko pridejo do kapitalskih investicij, ki so nujne za hitrejšo rast produktivnosti, je dvomljivo trditi, da so neformalna podjetja bolj učinkovita in produktivnejša, vsaj ne na daljši rok. (povzeto po. Nastav 2009, 36).

Neformalna podjetja zaradi izogibanju delovni zakonodaji pogosto ne želijo ali ne morejo izboljšati delovnih pogojev in zvišati stopnje izobraženosti delavcev, ki delajo v sivi ekonomiji. V tem primeru je vprašljiva usposobljenost delovne sile, ki je pomemben dejavnik gospodarskega razvoja. V neformalnih podjetjih ne spoštujejo osnovne obveznosti varstva pri delu, delavci niso zavarovani ipd.

Dohodki delavcev, ki delajo na črno, so po navadi zelo nizki. Za enako delo prejemajo celo nižje plače od delavcev, ki delajo v uradnem sektorju. Istočasno delavci v neformalnem

sektorju nimajo socialnega zavarovanja, kar pomeni popolno izkoriščanje in kršenje njihovih pravic.

Neformalna podjetja so slabo zaščitena s strani javne in pravne varnosti v primeru storjenega kriminala nad njihovo lastnino. Ne uživajo vseh javnih storitev, ki jim omogočajo lastniške pravice do njihovega kapitala, proizvodov in storitev.

Tudi za potrošnike ima siva ekonomija negativne vplive in posledice (Nastav, 2009, 37). Podjetja, ki delajo v sivi ekonomiji, lahko proizvajajo in prodajo proizvode in storitve, ki so lahko neustrezni, tvegane kakovosti (niso izpostavljeni kontroli), ne dosežajo standardov in so celo škodljivi. Izdelki, ki jih kupimo na sivem trgu, nimajo marketinške podpore in nimajo ustreznih garancij ipd. Iz navedenega je popolno upravičena trditev, da proizvodi nimajo ustrezne uporabne vrednosti.

Neformalna podjetja puščajo za seboj še skupino manjših posledice, kot so: kršenje pravil, ki se nanašajo na intelektualno lastnino (ponaredki), neprimerne postopke, onesnaževanje okolja, nezgode pri delu in podobno.

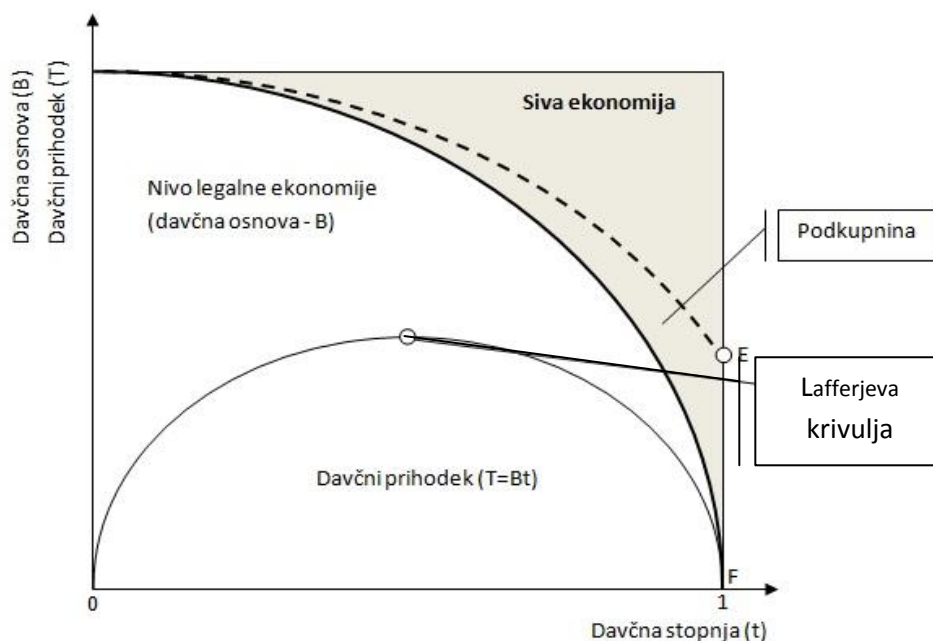
4.1.2 Vpliv sive ekonomije na podjetja formalnega sektorja

Vpliv sive ekonomije na formalna podjetja se najbolj izraža na posreden način preko tržišča in neposreden skozi delovne odnose med podjetji sive in uradne ekonomije. Izraža se skozi odnose v medsebojni konkurenci in medsebojnem sodelovanju. Vplivi oziroma učinki so lahko pozitivni kot negativni.

4.1.2.1 Konkurenca med podjetjema formalne in neformalne ekonomije

Formalna in neformalna podjetja, kot dela ene ekonomske celote, nastopata na enotnem tržišču in si med seboj konkurirata. Podjetja neformalnega sektorja proizvajajo proizvode in storitve prikrito od organov oblasti, z namenom izogibanju plačevanja davkov in prispevkov. Rezultati tega so njihovi proizvodi in storitve z nižjimi stroški v primerjavi s proizvodi uradnega sektorja, ki imajo večje stroške pri proizvodnji, saj plačujejo davke ter spoštujejo

druge predpise (o minimalni plači), kar dodatno dviga stroške proizvodov. Na trgu nastopata na neenakopraven način oziroma neformalna podjetja imajo neupravičeno določeno konkurenčno prednost. Govorimo o nelojalni (nepošteni) konkurenci. O nelojalni konkurenci govorimo v primer, ko podjetja ponujajo nadomestne proizvode, ne pa v primeru komplementarnih dobrin. Pri opredelitvi konkurenčne prednosti je treba upoštevati, da neformalna podjetja ne morejo obdržati zase celotnega efekta neplačanih davkov. Subjekti, ki se izogibajo plačevanju davčnih obveznosti državi, se zavestno spuščajo v riziko, da bodo nekoč sankcionirani. Le-ti so pogosto prisiljeni plačevati podkupnino državnim uradnikom, kot ceno obstoja in sigurnosti. Podkupnina, ki jo vzame podkupljiva oblast, je oblika sive obdavčitve in je v pozitivni korelaciji z obsegom sive ekonomije, kot je prikazano na spodnji sliki.

Slika 2: Lafferjeva krivulja in povezava sive ekonomije s podkupovanjem

Vir: Tomaš, 2010, 38

Opis slike: T označuje velikost državnega prihodka ustvarjenega na osnovi davkov. Davčna osnova B po stopinji t , ki je $0 < t < 1$, se lahko giblje minimalno od 0 % do maksimalno 100 %. Iz slike je razvidno, da se z rastjo davčne stopnje povečuje obseg sive ekonomije, kar je predstavljeno s sivim poljem v zgornjem desnem kotu. Pri davčni stopnji 100 % bi davčna osnova B padla na 0, oziroma bi izginila, kar pomeni, da nihče ne bi želel delati v legalni gospodarski dejavnosti.

Prekinjena črta ponazarja znesek podkupnine v sektorju sive ekonomije. Razmik med točkama E in F prikazuje znesek podkupnine, ki ga plača davčni zavezanec, če vso svojo dejavnost izvaja v neformalnem sektorju. Kot je že bilo povedano, imajo neformalna podjetja stroške s podkupovanjem (10–15 % celotnega prihodka), kar jim zmanjšuje cenovno prednost pred uradnimi podjetji. Realna konkurenčna prednost se zmanjšuje še za dodatne stroške, kot so večje obresti za kredite ipd. Na osnovi tega lahko sklenemo, da siva ekonomija sama po sebi spodbuja nelojalno konkurenco in s tem negativno vpliva na uradna podjetja. Po drugi strani pa ima konkurenca neformalnih podjetij pozitivne učinke, ki se kažejo v spodbujanju proizvodnje k racionalnosti, večji storilnosti in učinkovitosti tako v formalnem kot neformalnem sektorju.

4.1.2.2 Sodelovanje med podjetjema formalnega in neformalnega sektorja

Konkurenca je ena plat odnosov med podjetjema formalnega in uradnega sektorja, konfliktnost ali sodelovanje pa druga plat odnosov. Konfliktnost ni razvidna v odnosih med podjetjema in kot takšna ni predmet obravnave. Obstaja sodelovanje kot dominanten odnos, preko katerega siva ekonomija ustvarja zelo močan vpliv in velik učinek na gospodarstvo določene države. Sodelovanje med dvema ekonomijama je izraz motivacije k večjemu profitu oziroma dobičku.

Slika 3: Primer sodelovanja med formalnim in neformalnim podjetjem

Vir: Lastna izvedba slike na osnovi podatkov iz opravljenega intervjuja

Na zgornji sliki je prikazano sodelovanje med podjetjema formalnega in neformalnega sektorja, ki ponujata avtomehanične storitve. Je ena od oblik sodelovanja v sivi ekonomiji v

Makedoniji in je zelo priljubljena. Avtomehanična delavnica kot uradno podjetje ponuja storitve, za katere nima ustreznih dovoljenj. Ko stranka pride s poškodovanim vozilom, si želi celotno popravilo opraviti na enem mestu. V delavnici si želijo stranko obdržati, zato so primorani sodelovati z neformalnima podjetjema, ki ponujata kleparske in ličarske storitve po nižji ceni, kar je za stranko dobro. V tem primeru so stroški za kleparske in ličarske storitve (zaradi izogibanju plačevanja davkov) nižji glede na iste storitve uradnega podjetja. Torej je sodelovanje med podjetjema formalnega in neformalnega sektorja normalen pojav, še posebej ko gre za podjetja, ki proizvajajo ali ponujajo komplementarne proizvode in storitve.

V Sloveniji je v obdobju tranzicije siva ekonomija koristila uradnim podjetjem. Na račun konkurenčno nižjih plač v sivi ekonomiji so si posledično izplačevali nižje plače v uradnih podjetjih. Uradna podjetja so v tem času večino materiala in polproizvodov kupovala po nižjih cenah pri dobaviteljih, ki so delovali v sivi ekonomiji, kar jim je omogočilo, da so ostala konkurenčna na mednarodnih trgih (Zagoršek, Jaklič, 2002, 10).

4.2 Primerjava sive ekonomije med Slovenijo in Makedonijo

Cilj primerjave sive ekonomije med Slovenijo in Makedonijo je v tem, da se na konkretnem primeru bolj izčrpno raziščejo obseg, vzroki, oblike delovanje ter vplivi sive ekonomije na gospodarstvo in družbeno življenje obeh držav. Menimo, da je primerjava racionalna, ker sta se obe državi po razpadu SFRJ istočasno osamosvojili, imata skoraj isto število prebivalcev in število aktivnega prebivalstva.

Od primerjave pričakujemo, da se bolj ali manj potrdijo določene predpostavke in jasno definirajo razlike in podobnosti sive ekonomije.

Primerjava temelji na primerjalni analizi raziskav sive ekonomije v Sloveniji (avtorja Bojana Nastava) in raziskavi sive ekonomije v Makedoniji (avtorja Tome Nenovskega). Raziskavi sta potekali skoraj istočasno, v letih 2007–2009. Pri analizi uporabljamo še uradne statistične podatke in pridobljene podatke oziroma informacije iz mini intervjujev, ki smo jih opravili z osebami, ki so akterji sive ekonomije v obeh državah. V primerjavi obravnavamo obseg, vzroke, razporeditev in oblike dela sive ekonomije.

4.2.1 Primerjava obsega sive ekonomije

Primerjalna analiza obsega sive ekonomije temelji na meritvah raziskovalca Schneiderja, ki zajema obdobje od 1993 do 2006 za Slovenijo in delno za Makedonijo po metodi makromodeliranja. Pri analizi smo upoštevali ocene obsega sive ekonomije drugih avtorjev in statističnih podatkov uradnih institucij Slovenije in Makedonije. Cilj analize je spoznati obseg sive ekonomije v obeh državah in ga med seboj primerjati, ugotoviti korelacijo med obsegom in gospodarsko rastjo ter definirati vplive na gospodarsko in družbeno življenje.

Leta	Slovenija		Makedonija	
	Avtorji		Avtorji	
	Schneider	Drugi	Schneider	Drugi
	(2003; 2004; 2007a)		(2003; 2004; 2007a)	
1993	22,6	19 ¹		
1994				
1995	23,9			
1996		22 ²	32,1	46,5 ⁵
2000	27,1		34,1	
2001	26,7	23,9 ³		
2002	28,3		35,1	40-50 ⁶
2003	29,4		36,3	
2004	29,0			
2005	28,6		36,8	
2006	27,3		36,9	
2007	20,0	20-24 ⁴	40,0	35-40 ⁷
2008				

Tabela 2: Primerjava obsega sive ekonomije v % od BDP med Slovenijo in Makedonijo

Vir: Nastav, 2009, 27,64; Nenovski, 2008, 30

¹ Kukar, 1995; povz. po Nastavu 2009, 27

² Berglez, 2000; povz. po Nastavu, 64

³ Feige in Urban, 2008; povz. po Nastavu, 64

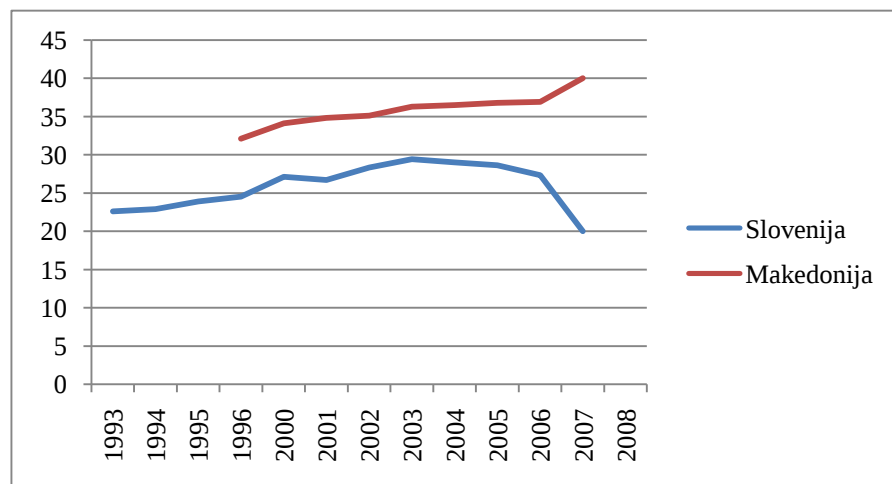
⁴ STA, 2007a, strokovna ocena DURS

⁵ Johnson Kaufmann and Shleifer, 1997; povz. po Nastavu, 64

⁶ Analize MANU (Makedonska akademija znanosti in umetnosti) ter Pravna fakulteta v Skopju, 2008, 30

⁷ Časopis Biznis, 2007, 28

Iz tabele 2 in slike 4 ugotavljamo, da se obseg sive ekonomije v Makedoniji giblje med 30 in 40 % BDP in ima trend konstantne rasti. Nekateri raziskovalci in institucije ocenjujejo, da je ta odstotek mnogo večji in da dosega celo 50 %. V primerjavi med obema državama je obseg sive ekonomije v Makedoniji večji za 10 %. Takšna razlika kaže, da je Makedonija manj razvita država in da ima upočasnen gospodarski razvoj.

Slika 4: Grafični prikaz primerjave gibanja obsega sive ekonomije v % od BDP med Slovenijo in Makedonijo

Vir: Lastna izdelava na podlagi podatkov iz tabele 2

V Sloveniji je obseg sive ekonomije nekoliko nižji in se giblje med 20 in 30 % BDP. Njen trend je bolj gibljiv, saj dvigi in padci nakazujejo, da je le-ta občutljiva na spremembe v gospodarstvu in obratno. Razlike v obsegu so popolnoma logične in v skladu s trditvami, da je v nerazvitih oziroma manj razvitih državah siva ekonomija razmeroma večja.

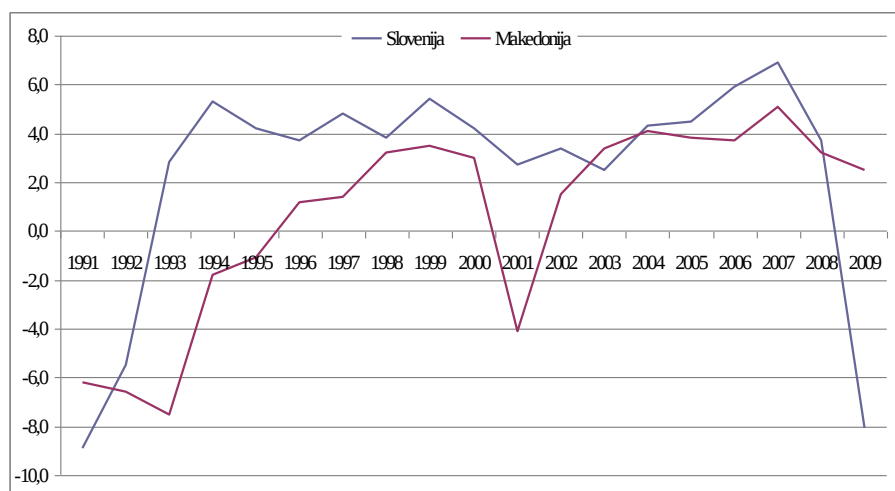
V nadaljevanju analize bomo poskušali ugotoviti, ali obstaja in kakšna je korelacija med sivo ekonomijo in gospodarsko rastjo, ter definirati pozitivne in negativne vplive. Pri tem bomo primerjali in analizirali pomembne makroekonomske kazalnike, kot je gospodarska rast oziroma BDP in obseg sive ekonomije.

Leto	Slovenija	Makedonija
1991	-8,9	-6,2
1992	-5,5	-6,6
1993	2,8	-7,5
1994	5,3	-1,8
1995	4,2	-1,1
1996	3,7	1,2
1997	4,8	1,4
1998	3,8	3,2
1999	5,4	3,5
2000	4,2	3,0
2001	2,7	-4,1
2002	3,4	1,5
2003	2,5	3,4
2004	4,3	4,1
2005	4,5	3,8
2006	5,9	3,7
2007	6,9	5,1
2008	3,7	3,2
2009	-8,1	2,5

Tabela 3: Primerjava gibanj realne stopnje rasti BDP med Slovenijo in Makedonijo

Vir: SURS, ZSRM, Statistični letnik Republike Makedonije od 1999 do 2009,
Časopis Ekonomski razvoj 2–3, 2002

Na podlagi podatkov iz tabele 3 in grafičnega prikaza primerjave gibanj realne stopnje rasti BDP prikazane na sliki 5 ugotavljamo naslednje:

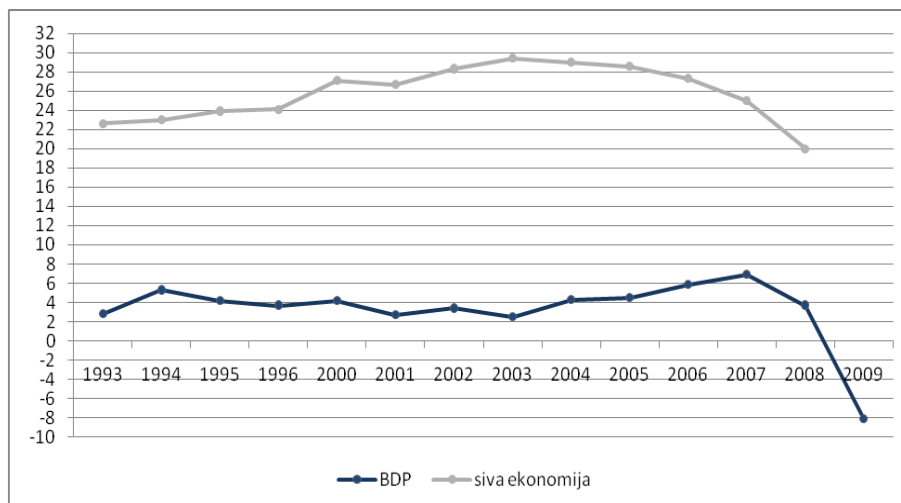
Slika 5: Grafični prikaz primerjave gibanj realne stopnje rasti BDP v % med Slovenijo in Makedonijo v obdobju 1991-2009

Vir: SURS, ZSRM, Statistični letnik Republike Makedonije od 1999 do 2009

Slovenija je v začetni fazi tranzicije od leta 1989 do 1993 imela velik padec BDP. V obdobju od 1993 do 2005 je dosegla večjo gospodarsko rast v povprečju za 4 % na leto, zato je realna rast BDP v tem obdobju že za 56 % večja kot leta 1991. Z začetkom nove krize ob koncu leta 2007 se gospodarska rast znižuje na 3,7 % v letu 2008 in -8,1 % v letu 2009 s tendenco nadaljnjega zniževanja.

V Makedoniji je v prvi fazi tranzicije BDP padel za okoli 45 % v primerjavi z BDP leta 1990. Gospodarski razvoj je upočasnen. Pomembnejša pozitivna rast je prvič zabeležena v obdobju od 2002 do 2007 s stopnjo rasti od 3 do 5 %.

Za ugotovitev korelacije med obsegom sive ekonomije in gospodarsko rastjo ter pozitivnimi in negativnimi vplivi oziroma učinki smo uporabili primerjalne podatke o realni stopnji rasti BDP iz tabele 3 in podatke obsega sive ekonomije iz tabele 2. Za obdobje od 1997 do 1999 nismo zasledili nobenih podatkov o obsegu sive ekonomije, zato smo ta leta izpustila iz primerjave.

Slika 6: Prikaz korelacije med obsegom sive ekonomije in stopnjo rasti BDP v Sloveniji

Vir: Lastna izdelava na podlagi podatkov iz tabel 2 in 3

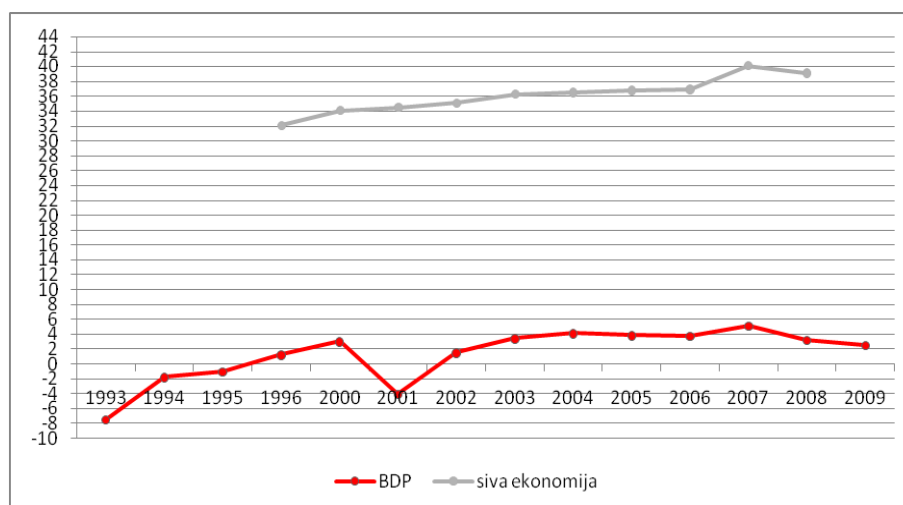
S primerjavo gibanj stopnje rasti BDP in gibanja obsega sive ekonomije iz slike 6 je očitno, da med njima obstaja neposredno razmerje. V obdobju od leta 1994 do 2003, ko se pozitivna stopnja rasti BDP rahlo znižuje, se posledično zvišuje obseg sive ekonomije. Po tem obdobju, od leta 2003 do 2007, ko gospodarska rast beleži večjo rast, se obseg sive ekonomije znižuje. Gre za popolnoma logično razmerje, značilno za razvite države. V tem obdobju Slovenija uspeva svoj gospodarski razvoj približati povprečnemu razvoju EU. Na osnovi analize razmerja med gospodarsko rastjo in sivo ekonomijo in na osnovi spoznanj, ki smo jih pridobili v času izdelave diplomske naloge, bomo definirali vplive sive ekonomije na gospodarstvo in družbeno življenje v Sloveniji takole:

V prvi fazi tranzicije, ki je bila po svoji vsebini posebna oblika ekonomske krize, je siva ekonomija imela pozitiven vpliv na gospodarstvo in družbeno življenje v Sloveniji. Omogočala je zaposlitve in s tem tudi večji dohodek velikemu številu brezposelnih, prispevala je k večji gospodarski aktivnosti, večji izkoriščenosti sredstev in večjemu BDP. Iz tega sledi, da se je življenjski standard obdržal na določeni ravni, kar pozitivno vpliva na celotni gospodarski razvoj oziroma na rast BDP.

Ko je bila tranzicija v glavnem končana, se je od leta 1994 pa vse do novejšje krize leta 2008 pričel nov proces gospodarskega razvoja, v katerem se spreminja tudi vloga sive ekonomije.

Začeli so delovati negativni vplivi, ki ovirajo gospodarski razvoj. Posledica novejšje krize

(od leta 2008) se kaže v stopnji brezposelnosti, ki se je dvignila na več kot 11 % (za novih 60.000 brezposelnih), kar lahko v kratkem času povzroči spremembo stopnje sive ekonomije.

Slika 7: Prikaz korelacije med obsegom sive ekonomije in stopnjo rasti BDP v Makedoniji

Vir: Lastna izdelava na podlagi podatkov iz tabel 2 in 3

Za Makedonijo smo analizirali obdobje od leta 1996, ko se je začela meriti siva ekonomija, pa do leta 2008, iz podatkov v tabelah 2 in 3, ter grafičnega prikaza na sliki 7. Ugotovitve so sledeče:

V letu 1996 se je prvič po osamosvojitvi zabeležila majhna pozitivna rast BDP in se obdržala vse do leta 2001. Pred tem ja rast BDP padla za -4,1 % kar je bila posledica vojnih konfliktov na tem območju. Po tem se pozitivna gospodarska rast nadaljuje za 3-5 % vse do leta 2007. V celotnem analiziranem obdobju je stopnja rasti BDP majhna, vendar pozitivna. Tudi gibanje obsega sive ekonomije ima konstantno pozitivno rast. To pomeni, da majhna pozitivna rast BDP še ne znižuje sive ekonomije in siva ekonomija ne ovira gospodarske rasti, ampak jo na določen način še spodbuja. Takšni pozitivni trendi so v skladu z ugotovitvami o pozitivnem vplivu sive ekonomije na gospodarski razvoj držav v tranziciji. Iz tega lahko sklepamo, da se za Makedonijo obdobje tranzicije še ni končalo.

V Makedoniji ima siva ekonomija tudi druge pozitivne vplive na gospodarski razvoj in družbeno življenje. Siva ekonomija omogoča redno in začasno zaposlitev več kot 50 %

brezposelnim, kar v številkah pomeni, da okrog 160.000 ljudi dobi dohodek v sivi ekonomiji, in to je pomemben socialen blažilec.

4.2.2 Primerjava vzrokov za pojav in razvoj sive ekonomije

Na splošno se v dosedanjih teoretičnih razlagah in empiričnih raziskavah kot pomembni vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije navajajo visoka davčna obremenitev, brezposelnost, institucionalne uredbe, birokracija, podkupovanje ipd.

Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije	Celoten vzorec		Delujoči v sivi ekonomiji	
	Število	Povprečje	Število	Povprečje
Visoko davčno breme za podjetja	735	3,5	85	3,7
Visoko davčno breme za posameznika	741	3,8	89	4,1
Birokracija in dolgi postopki registracije za podjetja	744	3,3	87	3,2
Korupcija in veze ter poznanstva pri delu institucij	744	3,8	86	3,7
Potreba po dodatnem zaslužku	771	4,4	95	4,6
Majhna stopnja verjetnosti odkritja kršitve	757	3,6	87	3,7
Mile sankcije za kršitelje	763	3,5	88	3,0
Drugo: slabe gospodarske razmere (inflacija, brezposelnost)	7	5,0	2	5,0
Drugo: miselnost "zakaj pa ne, če lahko"	12	4,7		
Drugo: lažje dobiš delo, nižje cene	5	4,2		

Tabela 4: Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije v Sloveniji

Vir: Nastav, 2009, 151–152

Iz podatkov v tabeli 4 je razvidno, da so v Sloveniji kot najpomembnejši vzroki za pojav sive ekonomije: potrebe po dodatnih zaslužkih, slabe gospodarske razmere (brezposelnost in inflacija), miselnost »zakaj pa ne, če lahko« in visoko davčno breme. Davčno breme bi bilo verjetno višje ocenjeno, če ne bi bilo breme deljeno na posameznika in na podjetja.

Tudi podatek, da samo 11,2 % brezposelnih dela v sivi ekonomiji pomeni, da brezposelnost ni največji vzrok. Seveda je to podatek za leto 2007 po raziskavah Bojana Nastava. Verjetno je ta % bistveno višji predvsem zaradi novo nastale gospodarske krize v letu 2008.

Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije	Število	v %
Nezmožnost državljanov, da zadovoljujejo svoje eksistenčne potrebe	344	29
Disfunkcija pravnega sistema	246	21
Slabe gospodarske razmere v državi	324	27
Nižje kazni za udeležence v sivi ekonomiji	109	9
Pomanjkanje moralnih vrednot	26	2
Težave, ki izhajajo iz tranzicije	75	6
Ne vem	65	6
Skupaj	1189	100,0

Tabela 5: Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije v Makedoniji

Vir: Nenovski, 2008, 30

Iz podatkov v tabeli 5 kot pomembni vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije v Makedoniji izstopajo: slabe gospodarske razmere, oziroma brezposelnost, ki se delno izraža v nezmožnosti državljanov, da zadovoljujejo svoje eksistenčne potrebe, in disfunkcija pravnega sistema, ki vsebuje tudi institucionalne uredbe, ki urejajo ekonomsko poslovanje.

V empirični raziskavi oziroma anketi avtor ni posebej poudaril davčne obremenitve kot posebni vzrok za pojav sive ekonomije. Vendar v teoretičnih razlagah avtorja Tome Nenovskega, kot tudi drugih avtorjev, se davčna obremenitev ocenjuje kot drugi po vrsti pomemben vzrok sive ekonomije.

Istočasno smo v svojih intervjujih prišli do ugotovitev, da akterji sive ekonomiji ne registrirajo svoje dejavnosti zaradi visokih davčnih obremenitev. Kot vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije v Makedoniji se navajajo še drugi, npr.: preveč denarja v obtoku ter nižji socialni transferji (nadomestilo za brezposelnost in denarna socialna pomoč, ki znaša okrog 50 eur).

Iz primerjav vzrokov sive ekonomije med Slovenijo in Makedonijo lahko sklepamo, da je v

Sloveniji del sive ekonomije motiviran iz potreb po dodatnem zaslužku zaradi zvišanja življenjskega standarda. V Makedoniji je brezposelnost največji vzrok za pojav in razvoj sive ekonomije, kar potrjuje podatek, da približno 50 % brezposelnih dela v sivi ekonomiji. Od tega 30 % anketirancev izjavlja, da je siva ekonomije njihov vir preživetja.

Ker je brezposelnost v obeh državah močan vzrok sive ekonomije, smo v nadaljevanju primerjalne analize želeli priti do spoznanj, v kakšnem razmerju sta brezposelnost in siva ekonomija. Kljub temu da so meritve sive ekonomije relativno točne, analiza pa zajema kratko časovno obdobje, ne pričakujemo absolutno točnih rezultatov.

LETA	Slovenija		Makedonija	
	v številkah	v %	v številkah	v %
1989	33.796	4		22,9
1990	55.441	6		23
1991	91.166	10		24,5
1992	118.224	13		26,2
1993	137.142	14,4		27,7
1994	123.517	14,4		30
1995	126.759	13,9		35,6
1996	124.470	13,9		31,9
1997	128.572	14,4		36
1998	126.625	14,5		34,5
1999	144.348	13,6	261.451	32,4
2000	106.601	12,2	261.711	32,2
2001	101.857	11,6	263.196	30,5
2002	103.026	11,6	263.483	32
2003	95.993	11,2	315.868	36,6
2004	90.728	10,6	309.286	37,1
2005	92.575	10,2	323.934	37,2
2006	78.303	9,4	321.274	36
2007	68.411	7,7	316.905	35,1
2008	66.239	6,7	321.421	35,5
2009	96.672	9,1	325.650	34,1
2010	110.021	10,7	319.470	32

Tabela 6: Primerjava gibanj brezposelnosti v % po letih med Slovenijo in Makedonijo

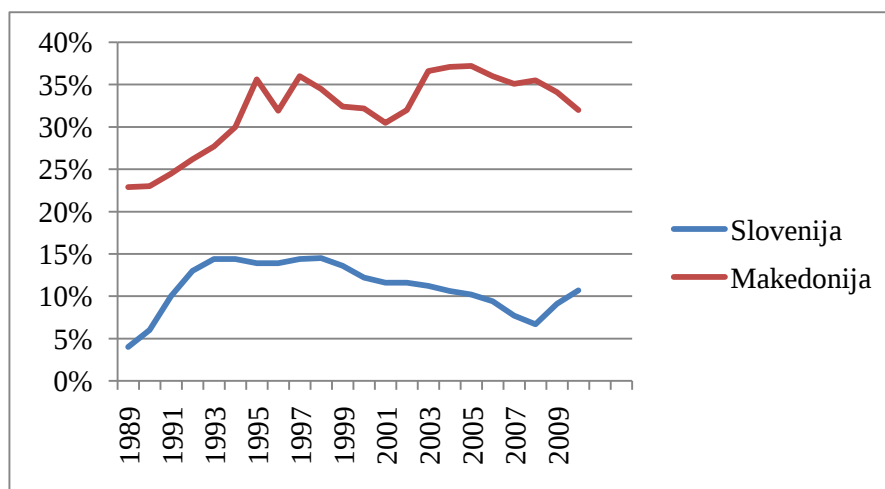
Vir: Statistični urad Republike Slovenije od leta 1987 do 2010

Statistični letnik Republike Makedonije za 1999–2009, ter časopis Ekonomski razvoj št. 2–3 Tom 1, 2002, 348

Iz tabele 6 in grafičnega prikaza na sliki 8 lahko ugotovimo, da obstaja velika razlika med brezposelnostjo v Sloveniji in Makedoniji.

Z začetkom tranzicije je stopnja brezposelnosti v Sloveniji hitro narastla od 4 na 14 %, pri tem pa je leta 1993 dosegla maksimum v višini 137.000 brezposelni oseb. Visoka brezposelnost se obdrži vse do leta 1998. Nato se beleži znižanje in do leta 2008 doseže najnižjo stopnjo v višini 6,7 % aktivnega prebivalstva. Z začetkom nove gospodarske krize leta 2008 se stopnja brezposelnosti hitro zvišuje, tako da v prvem polletju znaša že 11,6 %.

Za celotno to obdobje je povprečna brezposelnost okrog 11 % kar je obvladljiva številka in ne predstavlja večje ovire za gospodarski razvoj.

Slika 8: Grafični prikaz gibanja brezposelnosti po letih med Slovenijo in Makedonijo

Vir: Lastna izdelava na podlagi podatkov iz tabele 6

V Makedoniji je bila stopnja brezposelnosti visoka še pred letom 1989. V prvi fazi tranzicije se hitro zvišuje in svoj maksimum doseže v letih 2004–2005 s stopnjo več kot 37 %. Povprečna stopnja brezposelnosti se od osamosvojitve do leta 2010 giblje okoli 32 %, kar je ena največjih stopenj v Evropi. Takšna stopnja brezposelnosti je skoraj družbeno neobvladljiva in predstavlja oviro ne samo gospodarskemu razvoju, ampak ogroža socialno varnost in stabilnost družbe v celoti.

Leta	Slovenija		Makedonija	
	Siva ekonomija	Brezposelnost	Siva ekonomija	Brezposelnost
	v %	v %	v %	v %
1989		4		22,1
1990		6		23,0
1991	15,1	10	20,1	24,5
1992		13		26,2
1993	22,6	14,4	25,4	27,7
1994		14,4		30,0
1995	23,9	13,9	27,1	35,6
1996	24,1	13,9	32,1	31,9
1997	24,2	14,4		36,0
1998	24,3	14,5	33,5	34,5
1999	24,5	13,6		32,4
2000	27,1	12,2	34,1	32,2
2001	26,7	11,6	34,5	30,5
2002	28,3	11,6	35,1	32,0
2003	29,4	11,2	36,3	36,6
2004	29,0	10,6	36,5	37,1
2005	28,6	10,2	36,8	37,2
2006	27,3	9,4	36,9	36,0
2007	25,0	7,7	40,1	35,1
2008	20,0	6,7	39,1	35,5
2009		9,1		34,1
2010		10,7		32,0

Tabela 7: Primerjava razmerja med sivo ekonomijo in brezposelnostjo v Sloveniji in Makedoniji

Vir: Podatki iz predhodnih tabel št. 1 in 2

Slika 9: Prikaz razmerja med brezposelnostjo in sivo ekonomijo v Sloveniji

Vir: Lastna izdelava na osnovi tabele 3

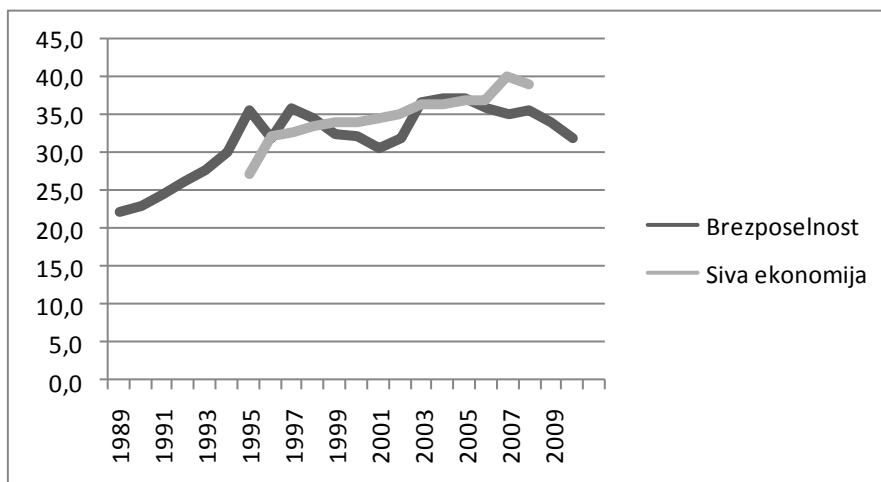
Če primerjamo gibanje stopnje rasti brezposelnosti in gibanje obsega sive ekonomije na podlagi tabele 7 in grafičnega prikaza slike 9 za Slovenijo, lahko povzamemo:

Stopnja brezposelnosti je nižja od obsega sive ekonomije. Krivulja gibanja obsega je odmaknjena od krivulje stopnje brezposelnosti. V prostoru med krivuljama se nahajajo drugi vzroki, ki vplivajo na obseg sive ekonomije.

V celotnem opazovanem obdobju, od 1990 do 2009, ki ga raziskujemo, ne obstaja enako razmerje med stopnjo brezposelnosti in obsegom sive ekonomije. Brezposelnost, ki se zelo hitro zvišuje v obdobju od 1990 do 1993 in se do 1998 obdrži na visoki stopnji, kaže enak trend rasti z obsegom sive ekonomije. Po letu 1998 se začne proces zniževanja brezposelnosti in v letu 2008 doseže najnižjo stopnjo 6,7 %. Logično bi bilo, da bi se v istem obdobju paralelno zniževal obseg sive ekonomij, a dogaja se ravno nasprotno. Siva ekonomija se dviguje in v letu 2003 doseže največji obseg, tj. 29,4 %, nato pa se do leta 2007 znižuje do 20 % BDP.

Siva ekonomija ima tudi določeno zaprtost, kar pomeni, da se je z zniževanjem brezposelnosti v letu 1998, zviševala tudi siva ekonomija, ki je bila že od 1993 do 1998 visoka. V teh petih letih je veliko brezposelnih izgubilo denarna nadomestila, denarno socialno pomoč in pričelo z delom v sivi ekonomiji. Po letu 1998 je na rast sive ekonomije vplivala tudi potreba po

dodatnem zaslužku. V analizi ni zajeto obdobje od leta 2008 (začetka gospodarske krize) do danes, ko je v zelo kratkem času število brezposelnih naglo naraslo, za več kot 50.000. Takšna sprememba brezposelnosti bi verjetno bistveno prispevala k rasti obsega sive ekonomije.

Slika 10: Prikaz razmerja med brezposelnostjo in sivo ekonomijo v Makedoniji

Vir: Lastna izdelava na osnovi tabele 3

V raziskavi korelacije med brezposelnostjo in obsegom sive ekonomije v Makedoniji analiziramo obdobje od leta 1996, ko se je siva ekonomija začela meriti, do leta 2008. Na podlagi analize podatkov iz tabele 7 in grafičnega prikaza na sliki 10 ugotavljamo sledeče:

V tem obdobju se povprečna stopnja brezposelnosti giblje okoli 32 % aktivnega prebivalstva in obseg sive ekonomije okoli 35 % BDP. Brezposelnost je tako velika, da se približa obsegu sive ekonomije ali pa jo celo preraste. Prostor med stopnjo brezposelnosti in obsegom sive ekonomije je zelo majhen ali pa ga sploh ni. Iz navedenega sklepam, da je brezposelnost najpomembnejši vzrok, ki vpliva na sivo ekonomijo.

Gibanje obsega sive ekonomije ima tendenco konstantne rasti od začetka meritve ne glede na gibanje stopnje brezposelnosti. To pomeni, da se siva ekonomija ne odziva na spremembe v stopnji brezposelnosti. Logično obrazložitev takega razmerja vidimo v zaprtosti sive ekonomije kot posledico akumulativnega delovanja brezposelnosti na sivo ekonomijo. Že v letu 1995 je v Makedoniji brezposelnost dosegla maksimalno stopnjo, tj. nad 35 %, in se v tej višini obdrži vse do leta 2008. V začetni fazi tranzicije je veliko brezposelnih prejelo

denarna nadomestila, socialno pomoč ali pa so imeli prihranke, s katerimi so se preživljali. Ko sredstev za preživljanje več ni bilo, so izhod iskali v delu v sivi ekonomiji. Iz tega sledi, da se obseg sive ekonomije nenehno dviga ne glede na spremembe v stopnji brezposelnosti. Na podlagi povedanega lahko sklenemo, da je v Makedoniji brezposelnost najpomembnejši vzrok rasti obsega sive ekonomije.

4.2.3 Primerjava delitve sive ekonomije po dejavnosti

Primerjavo delitve sive ekonomije po panogah izvajamo na podlagi rezultatov raziskav sive ekonomije B. Nastava za Slovenijo, T. Nenovskega za Makedonijo in delno na podlagi osebnih spoznanj. Razporeditev sive ekonomije po gospodarskih panogah je odvisna od strukture in stopnje razvitosti gospodarstva določene države. Dosedanje raziskave so potrdile, da so določene dejavnosti bolj dovzetne za sivo ekonomijo.

Dejavnost	Delež sive ekonomije v celotni sivi ekonomiji
Kmetijstvo, lov, gozdarstvo	16,8
Ribištvo	2,9
Rudarstvo	0
Predelovalna dejavnost	12,9
Oskrba z elektriko, plinom in vodo	3,2
Gradbeništvo	10,1
Trgovina in popravila mot. vozil	12,1
Gostinstvo	11,4
Promet, skladiščenje in zveze	0,6
Finančno posredništvo	0,6
Nepremičnine, najem in poslovne storitve	1,3
Javna uprava, obvezna socialna varnost	0
Izobraževanje	6,7
Zdravstvo in socialno skrbstvo	2,9
Druge javne, skupne in osebne storitve	16,7
Zasebna gospodinjstva z zaposlenim osebjem	1,8
Skupaj	100,0

Tabela 8: Struktura sive ekonomije v celotni sivi ekonomiji v Sloveniji za leto 2007

Vir: Nastav, 2009, 132

Na podlagi podatkov iz tabele 8 lahko ugotovimo, da je siva ekonomija v Sloveniji najbolj zastopana v panogah, kot so: kmetijstvo, predelovalne dejavnosti, trgovina, popravila motornih vozil, gostinstvo in gradbeništvo.

V raziskavi sive ekonomije na območju Makedonije avtor ne uporablja iste metodologije, pa vendar našteva področja, ki so primerljiva.

Področja	Število	v %
Gradbeništvo	149	12
Kmetijstvo	61	5
Predelovalna industrija (tekstilna in druge)	160	14
Piratstvo in ponarejanje blaga	215	18
Uvoz	217	18
Trgi	225	19
Drugo	47	4
Ne vem	115	10,0
Skupaj	1189	100,0

Tabela 9: Področja, v katerih je v glavnem prisotna siva ekonomija v Makedoniji

Vir: Nenovski, 2008, 13

Na osnovi podatkov iz tabel 9 in 10 lahko ugotovimo, da je siva ekonomija v Makedoniji najbolj zastopana v trgovini, predelovalni industriji in gradbeništvu.

Področja	Število	v %
Nakup izdelkov na zelenih trgih	118	10
Nakup izdelkov na avtotrgih	44	4
Prodaja blaga cestnih prodajalcev	126	11
Delo v gospodinjstvih (pletenje, šivanje, obrtniki)	9	1
Neregistracija (ali registracije nižje vrednosti) uvoženega blaga	196	15
Neregistracija prodajnih pogodb med podjetji	110	9
Izplačilo plač v gotovini	111	10
Delo na črno	251	22
Računovodske zatajitve davčnih obveznosti	74	6
Piratstvo	49	4
Neregistrirana zasebna kmetijska proizvodnja	12	1
Ne vem	89	7
Skupaj	1189	100,0

Tabela 10: Porazdelitev sive ekonomije po področjih v Makedoniji

Vir: Nenovski, 2008, 21

Primerjava kaže, da je porazdelitev sive ekonomije podobna v obeh državah in je usmerjena v iste panoge. To potrjuje ugotovitev, da je siva ekonomija usmerjena v tiste panoge, ki nimajo velikega mednarodnega značaja.

4.2.4 Primerjava oblike delovanja v sivi ekonomiji

V dostopni in uporabljeni literaturi nismo zasledili posebne teoretične obravnave ali empirične raziskave oblik in organizacij delovanja proizvodnih subjektov neformalne ekonomije. V raziskavah avtorjev B. Nastava za Slovenijo in T. Nenovskega za Makedonijo so delno raziskane oblike dela v sivi ekonomiji. Zaradi tega del naših ugotovitev temelji na primerjalni analizi podatkov, ki smo jih pridobili pri izvedbi mini intervjujev z osebami, ki so aktivni v sivi ekonomiji v obeh državah.

Subjekti v neformalnem sektorju nastopajo individualno kot posamezniki, podjetniki, delavci in samozaposleni ali kot organizirane neformalne skupine (neformalna podjetja), ki poslujejo po istih principih kot uradna podjetja z razliko, da je dejavnost neformalnih podjetij oblastem prikrita.

Pri opredelitvi oblike dela smo uporabili individualni in skupinski pristop. Individualni pristop pomeni, da se oblike dela definirajo s stališča posameznika kot subjekta oziroma proizvajalca dobrin in storitev. Kot pomemben kriterij za opredelitev oblik dela smo v prvi vrsti upoštevali socialni status posameznika. V raziskavi sive ekonomije v Sloveniji (potekala je od 2007 do 2008) je Bojan Nastav oblike dela opredelil tako, kot je prikazano v tabeli 11.

Preko kakšnih oblik dela se izplačuje delo v sivi ekonomiji	Število	Povprečje
Študentsko delo	92	4,4
Dvojne zaposlitve in nadure	85	3,5
Delo upokojencev	91	3,3
Delo brezposelnih	88	4,2
Sezonska dela	86	4,1
Stalna zaposlitev	83	2,8

Tabela 11: Oblike dela v sivi ekonomiji v Sloveniji

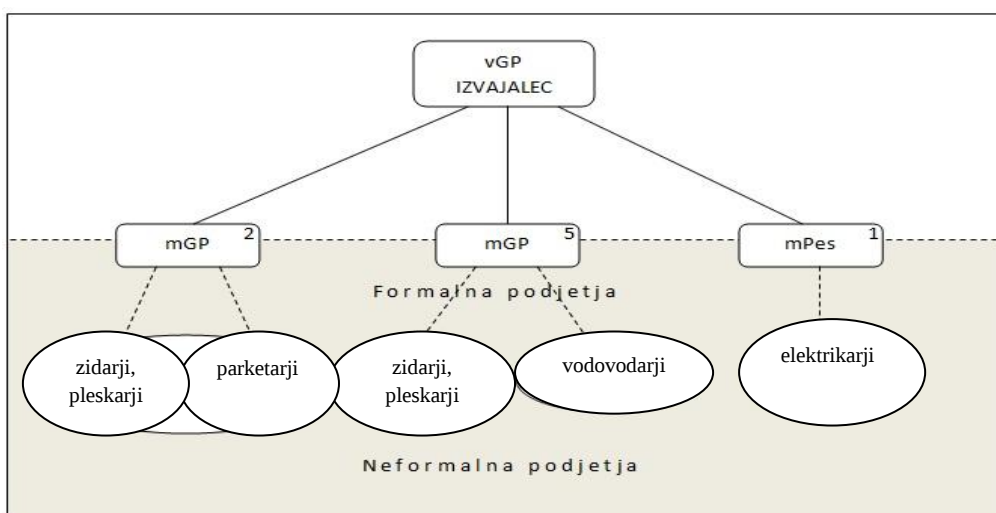
Vir: Nastav, 2009, 153

Pri tem je kot kriterij upošteval izplačevanje dela, kar je posebej poudarjeno v sami raziskavi. Menimo, da je v določeni meri kot kriterij upoštevan tudi socialni status posameznika. Iz tabele 11 je razvidno, da siva ekonomija v Sloveniji poteka v različnih oblikah dela, med katerimi so najpomembnejše: študentsko delo, delo brezposelnih in razna sezonska dela.

V Makedoniji (v primerjavi s Slovenijo) nenehno dominira delo brezposelnih, nato pa sledi sezonsko delo in delo upokojencev. Študentsko delo je zelo malo zastopano. Takšna klasifikacija dela sive ekonomije je sprejemljiva, ko govorimo o delu posameznika, delavca, ki na tržišču prostovoljno ponuja svoje delo. Problem nastane pri opredelitvi dela posameznika, ki dela kot samozaposlen v sivi ekonomiji. Menimo, da bi bilo primerno, da se to delo opredeli kot posebna oblika dela sive ekonomije.

Skozi diplomsko nalogo se nam je porajalo vprašanje, ki smo ga želeli proučiti, in sicer kakšna je organizacija dela neformalnih podjetij kot proizvodnih subjektov sive ekonomije. Pri analizi podatkov iz intervjuja smo prišli do določenih ugotovitev, ki jih bomo pojasnili s pomočjo prikazanega modela neformalnega podjetja v gradbeništvu (slika 11), ki je pogost v Makedoniji.

Podobne oblike organiziranja dela so v sivi ekonomije prisotne v storitvenih dejavnostih, kot so: avtomehanske, kleparske, ličarske storitve in podobno.

Slika 11: Primer oblike in organizacije dela neformalnih podjetij v gradbeništvu

Vir: Lastna izdelava na podlagi podatkov iz intervjuja

Predstavljeni simboli pomenijo:

vGP - večje gradbeno podjetje kot izvajalec določenega gradbenega objekta,

mGP - malo gradbeno podjetje z določenim številom zaposlenih oseb in

mPes - malo podjetje za električne storitve kot podjetje formalnega sektorja.

V drugi vrsti so prikazana neformalna podjetja za gradbene, vodovodne in električne storitve.

Neformalna podjetja so skupine ljudi, ki so organizirane na osnovi strokovnosti, vendar so velikokrat med njimi prisotne družinske, prijateljske in sorodstvene vezi. Med njimi obstaja določena stopnja zaupanja in imajo neformalno vodjo, ki organizira delo.

Neformalna podjetja delujejo na dva načina, in sicer: samostojno in v sodelovanju s formalnimi podjetji. Samostojno delujejo pri izvedbi manjših gradbenih objektov, sanacijah objektov ipd. Za delovanje na večjih gradbenih objektih se neformalna podjetja preko manjših formalnih gradbenih podjetij vključujejo v operativne naloge.

Iz zgoraj prikazanega je razvidno, da majhna formalna gradbena podjetja delno poslujejo v sivi ekonomiji. Ocenjuje se, da v Makedoniji obstaja več kot 50.000 majhnih podjetij, tako imenovanih »človek podjetje«, ki poslujejo le z enim zaposlenim, kar pa nam da misliti, kako poteka poslovanje takšnega podjetja.

5 ZAKLJUČNE MISLI

Siva ekonomija se kot del celotne gospodarske aktivnosti pojavlja v vseh državah neodvisno od značilnosti družbenoekonomskega sistema in stopnje razvitosti države. Dosedanje raziskave kažejo, da je obseg sive ekonomije v soodvisnosti s stopnjo razvitosti države. Obseg sive ekonomije je nekakšen splošen kazalnik stopnje razvitosti države.

Na osnovi primerjalne analize sive ekonomije med Slovenijo in Makedonijo smo prišli do določenih ugotovitev, med katerimi navajamo:

Razlike v obsegu sive ekonomije med Slovenijo in Makedonijo se zdijo logične in v skladu z ugotovitvijo, da je v manj razvitih država večji obseg sive ekonomije. V Sloveniji je obseg sive ekonomije v negativni korelaciji z rastjo BDP, tako da se z zviševanjem stopnje gospodarske rasti znižuje obseg sive ekonomije in obratno. To pomeni, da Slovenija spada med razvitejše države, kjer siva ekonomija nima pozitivnega vpliva na gospodarsko rast.

V Makedoniji pa je korelacija med obsegom sive ekonomije in stopnjo gospodarske rasti pozitivna. Siva ekonomija ima pozitiven stabilizacijski učinek na brezposelnost in s tem pozitiven vpliv na manj razvito makedonsko gospodarstvo. V primerjavi vzrokov in dejavnikov sive ekonomije opazimo, da je njen pomen eksistenčne narave, medtem ko se v Sloveniji njen pomen kaže kot dodaten vir zaslužka.

Siva ekonomija ima v Makedoniji velik obseg in dolgoročen obstoj, zaradi česar je postala sestavni del gospodarskega sistema, medtem ko je njen obstoj v Sloveniji bolj na individualni ravni.

6 UPORABLJENA LITERATURA IN VIRI

6.1 Literatura

1. Bovi, M.: *The nature of the underground economy, Some evidence from OECD countries*, Istituto di Studi e Analisi Economica, Rome, 2002.
2. Cigoj, J.: *Delo in zaposlovanje na črno*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2008.
3. Enste, D. & Schneider, F.: *Shadow economy*, University press, Cambridge, 2002.
4. Čokelc, S.: *Pojavi in odkrivanje davčnih utaj*, Zveza ekonomistov Slovenije, Ljubljana, 1998.
5. Glas, M.: *Prispevki k politični ekonomiji*, Ekonomska fakulteta, Ljubljana, 1994.
6. Glas, M.: *Siva ekonomija v svetu in v slovenskem gospodarstvu*, Ekonomska fakulteta, Ljubljana, 1991.
7. Jesenko, N.: *Vpliv sive ekonomije na gospodarsko rast*, diplomsko delo, Ekonomska fakulteta, Ljubljana, 2008.
8. Kandikjan, V.: *Metodi za merjenje na sivata ekonomija*, Godišnik, Praven fakultet, Skopje Tom 37, 1996/98.
9. Krnc, G.: *Utajevanje davkov: oblike in načini davčnih utaj*, Denar (9), 1997.
10. Krulc, T.: *Dejavniki sive ekonomije, diplomsko delo*, Ekonomska fakulteta, Ljubljana, 2008.
11. Kukar, S., Marn & Flajs: *Siva ekonomija v Sloveniji – razlogi za njen razvoj in ocene njenega obsega*, Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana, 1995.
12. Kukar, S.: *Siva ekonomija: ocena njenega obsega v Jugoslaviji z makrovidika ter problemi pri njenem ocenjevanju z makrovidika*, Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana, 1988.
13. Nastav, B.: *Siva ekonomija v Sloveniji, merjenje, vzroki in posledice, doktorska disertacija*, Ekonomska fakulteta, Ljubljana, 2009.
14. Nenovski, T.: *Makroekonomski i finansiski aspekti na sivata ekonomija vo Republika Makedonija*, Ekonomski razvoj, Ekonomski institut Skopje br. 3/2008.
15. Nenovski, T.: *Measuring the grey economy in Macedonia*, Skopje, 2008.
16. Schneider, F.: *The Size of the Shadow economies of 145 Countries all over the World: First Results over the Period 1999 to 2003*, Institute for the Study of Labor Working Paper, 2004.

17. Schneider, F. & Enste H.: *Dominik Shadow economies: Size, Causes and Consequences*, *Journal of Economic Literature* Vol. XXXVIII (March 2000) pp. 77–1142000
18. *Statistični godišnik na Republika Makedonija 1999–2009*.
19. Omerzu, B.: *Predlog zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja dela na črno*, Poročevalec 51, 1998.
20. *System of National Accounts 1993-SNA 1993*, Office for Official Publications of the European Communitites, Bruselj, 1993.
21. Slapar, T.: *Primerjava standardnih in nestandardnih oblik dela in zaposlitev v Sloveniji*, Ljubljana, 2004.
22. Tomaš, R.: *Kriza i siva ekonomija u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2010.

6.2 Viri

1. *Časopis Biznis* 26, Skopje, december 2007.
2. *Časopis Ekonomski razvoj* 2–3, Skopje, 2002.
3. Zagoršek, H.: *Siva ekonomija: prijatelj ali sovražnik*, Sobotna priloga, Ljubljana, 24. september 2002, str. 12, 2002.
4. Zagoršek, H., Jaklič, M.: *Slovenija v sivem: Ali siva ekonomija ovira naš razvoj?*, Sobotna priloga, 9. november 2002, str. 12, 2002.

6.3 Internetni vir

1. <http://www.google.com/books?hl=sl&lr=&id=P7qGoMtfzP4C&oi=fnd&pg=PA3&ots=MabqiMy7Xp&sig=9w1et4FwNrVX7DEASyCU9OZj64o#v=onepage&q&f=false>, 15.12.2011
2. <http://scholar.google.si/scholar?q=20.%09Schneider%2C+F.+The+Size+of+the+Shadow+economies+of+145+Countries+all+over+the+World%3A+First+Results+over+the+Period+1999+to+2003.+Institute+for+the+Study+of+Labor+Working+&hl=sl&btnG=Iskanje>, 15.12.2011
3. [http://darp.lse.ac.uk/PapersDB/Schneider-Enste_\(JEL00\).pdf](http://darp.lse.ac.uk/PapersDB/Schneider-Enste_(JEL00).pdf), 15.12.2011
4. http://www.google.si/books?hl=sl&lr=&id=ibSuSE2gaTsC&oi=fnd&pg=PR34&dq=24.%09System+of+National+Accounts+1993-SNA+1993,+Bruselj&ots=s-CDTemf1L&sig=Mk7KfV6rzCulaNEpr-ctmR_mo0w&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, 15.12.2011